

ENGELLİLİĞİ KAPSAYICI KALKINMA: NEDEN SÖZ EDİYORUZ?

DİDEM TEKELİ

ENGELLİLİğİ KAPSAYICI KALKINMA: NEDEN SÖZ EDİYORUZ?

DİDEM TEKELİ

Mart 2016

Bu rehber Sivil Düşün AB Programı Aktivist Desteği kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır.

Bu rehberin içeriğinin sorumluluğu tamamıyla proje uygulayıcısına aittir ve AB'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Sivil Düşün AB Programının logosunda dört farklı renkte insan figürü var ve bu figürler yapboz parçaları gibi birbirinin içine geçmiş, böylece kare oluşturmuş durumda. Saat yönünde sol üstten başlayarak insanların renkleri mavi, çingene pembesi, koyu sarı ve açık yeşil. Karenin altında Sivil Düşün AB Programı yazıyor. “Sivil” sözcüğü gri, “düşün” sözcüğü koyu sarı renkle yazılmış. “AB Programı” yazısı en altta, sağa dayanmış ve öbür yazıya kıyasla küçük.

İçindekiler

İçindekiler	3
Kısaltmalar	4
Hatırlatma	5
Giriş	7
Birleşmiş Milletler Engelli Bireylerin Haklarına Dair Sözleşmeyi Anlamak İçin Notlar	10
Engelliliği Kapsayıcı Kalkınmadan Söz Ettiğimizde Ne Konuşuyoruz?	20
BM Engelli Bireylerin Haklarına dair Sözleşme, Engelli Birey ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri İlişkisi	30
Avrupa Birliği, BM Engelli Bireylerin Haklarına dair Sözleşme, Engelliliği Kapsayıcı Kalkınma Bağlantısına Kısa Bakış	40
Akıldan Çıkmasın İstediklerimiz	45
Kaynakça	52
Didem Tekeli Brüksel Bireysel Görüşmeler	57

Kısaltmalar

KISALTMALAR	
AB	Avrupa Birliği
AP	Avrupa Parlamentosu
BM	Birleşmiş Milletler
CBM International	(Önceki adıyla) Hristiyan Kör Misyonu <i>Christian Blind Mission</i>
CONCORD	Yardım ve Kalkınma için Avrupa STK Konfederasyonu <i>European NGO Confederation for Relief and Development</i>
EASPD	Engelli Bireylere Hizmet Sağlayanlar Avrupa Derneği <i>European Association of Service Providers for People with Disabilities</i>
EDF	Avrupa Engellilik Forumu <i>European Disability Forum</i>
EHS	Birleşmiş Milletler Engelli Bireylerin Haklarına Dair Sözleşme <i>United Nations Convention on Rights of Persons with Disabilities (CRPD)</i>
EN-KAD	Engelli Kadın Derneği
ENIL	Avrupa Bağımsız Yaşam Ağı <i>European Network of Independent Living</i>
FRA	Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı <i>European Union Agency for Fundamental Rights</i>
IAEG-SDGs	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Göstergeleri Kuruluşlararası ve Uzman Grubu <i>Inter-agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators</i>
IDA	Uluslararası Engellilik İttifakı <i>International Disability Alliance</i>
IDDC	Uluslararası Engellilik ve Kalkınma Konsorsiyumu <i>International Disability and Development Consortium</i>
RUSİHAK	Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi Derneği
SKH	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
WNUSP	Dünya Psikiyatri Kullanıcıları ve Psikiyatriden Sağ Kalanlar Ağı <i>The World Network of Users and Survivors of Psychiatry</i>

Hatırlatma

HATIRLATMA	
AB Çerçevesi	<i>EU Framework</i> adlı oluşumun Türkçe adı olarak kullanılmıştır.
Avrupa Erişilebilirlik Yasası	<i>European Accessibility Act</i> için kullanılmış Türkçe addır.
Biz Olmadan Bizimle İlgili Hiç Bir Şey	Mottonun İngilizcesi şöyledir: <i>Nothing About Us without Us</i> Mottonun Latincesi şöyledir: <i>Nihil de Nobis Sine Nobis</i>
Engelliliği Kapsayıcı Kalkınma	<i>Disability Inclusive Development</i> kavramı için kullanılmıştır.
Engellilik Üstüne Üst Düzey Grubu (AB)	<i>High Level Group on Disability</i> adlı grubun Türkçesi olarak kullanılmıştır.
Erişilebilirlik	<i>Accessibility</i> kavramı için Türk Dil Kurumu sözlüklerine bakılarak kullanılmıştır. EHS'nin resmi çevirisinde ' <i>Accessibility</i> ' kavramının karşılığı olarak "Erişebilirlik" sözcüğünün kullanıldığını görüyoruz, bu sözcüğün kavramın ruhunu yansıtmadığı görüşündeyiz.
Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması (EPİM) - T.C. Dışişleri Bakanlığı böyle kullanmaktadır veya Evrensel Periyodik Gözden Geçirme Usulü (BM)	Universal Periodic Review (UPR) için kullanılmıştır.
İçermeci Kalkınma veya Kapsayıcı Kalkınma	<i>Inclusive Development</i> kavramı için kullanılmıştır.
İkiz Parkur Yaklaşımı	<i>Twin Track Approach</i> kavramı için kullanılmıştır.
Kimseyi Ardında Bırakma	BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin mottosunun İngilizcesi şöyledir: <i>Leave No One Behind.</i>

HATIRLATMA

Kopukluğa izin Vermeme Politikası	<i>No-Gap Policy</i> kavramı için kullanılmıştır.
Yüksek Düzeyli Siyasi Forum (BM)	<i>High-level Political Forum</i> (HLPF) için kullanılmıştır

Giriş

Okumakta olduğunuz rehber, öncelikle Birleşmiş Milletler (BM) Engelli Bireylerin Haklarına Dair Sözleşme (EHS) üstüne farkındalık yaratmayı amaçlıyor. EHS'ye dair bilgi sahibi olmak engelliliği kapsayıcı kalkınmaya dair fikir sahibi olmayı beraberinde getirir. Bunun nedeni oldukça basit: EHS engelli bireylerin onurları kırılmaksızın tam ve etkili biçimde toplumun parçası olmasını hedefler. Hak temelli kalkınma bireyin özgürlük alanlarının genişlemesine, bireyin kendini geliştirme ve gerçekleştirmesine odaklanır. Bireyin esenliği, yani özgürlüğü, eğitimi, bağımsızlığı, onuru ve topluma katılımı önemlidir. EHS, engellilik yaşayan bireylerin tüm insan haklarının garanti altına alınıp saygı gösterilmesini sağlayarak, engelli bireylerin haklarına saygı gösterilmesini teşvik ederek aynı zamanda hak temelli bir kalkınmaya rehber olur. Temel olarak bu nedenle EHS yalnızca insan hakları aracı değildir, ayrıca bir kalkınma, gelişme aracıdır.

Türkiye'nin 2007 yılında imzaladığı ve 2009 yılında onayladığı EHS, bir insan hakları sözleşmesidir. Bunun yanı sıra, bizzat BM'nin dile getirdiği üzere, engelliliği kapsayıcı kalkınmanın anlaşılmasına ışık tutan, hayata geçirilmesi için gerekli ilkelere açıklık getiren bir metindir. EHS, bir insan hakları aracı olduğu gibi kapsayıcı kalkınma için kullanılması yerinde rehber niteliğinde bir araçtır.

EHS, modern dünyada insan haklarına gerçek anlamda saygılı bir toplum, bu topluma imkan veren bir sistem içinde yaşamamız için bizi bildiklerimizi unutmaya davet ediyor. Yeti kaybı ve engellilik üstüne bildiklerimizi unutalım, dünyaya farklı açıdan bakalım. Katılımcı, engelli bireyin söz sahibi olduğu süreçler, katılmanın mümkün olduğu bir sistem ve her bireyin yasa önünde eşit olduğu gelişen bir toplum, ülke olmak mümkün.

Katılımcı, eşitlikçi bir düzenden söz eden yalnızca EHS değil elbette. Nobel ödülü almış iki ekonomist, Amartya Sen ve Angus Deaton, örneğin, insanı hedef alan, insan yaşamının değerine odaklanan gelişmeden söz ediyordu. Onların yazdıklarına bakınca insanı odağa alan bir gelişmişlik anlayışının

hakim olmaya başladığını görüyoruz. İnsan odaklı kalkınma, gelişmeyi yalnızca kişi başına düşen milli gelire bakıp sanayileşme oranlarını inceleyerek, teknolojik gelişme veya sosyal modernizasyonu hesaplayarak değerlendiremeyeceğimizi söyler. Buna dikkat çekenler arasında yakından bildiğimiz bir uluslararası örgüt, BM de var. *Dünyamızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi* adlı belgeyle BM, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutların hepsini bir araya getiren bir kalkınmayı öngörüyor. 2015 sonrası kalkınma gündemi insanlar, içinde

yaşadığımız gezegen ve gelişme, refah için bir dönüşümü hedefliyor, bu açıdan oldukça iddialı bir amacı var. BM Genel Kurul Kararı, 2030'a dek bize rehberlik edecek Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin (SKH) daha geniş bir özgürlük içinde evrensel barışın güçlendirilmesini amaçladığını dile getiriyor. SKH'lar insanı, insanın onurlu biçimde varlığını sürdürmesini, haklarını kullanmasını ve kendini geliştirebilme kapasitesini dikkate alan kalkınma politikalarını hedefliyor. 2030 gündemini ortaya koyan tüm devlet ve paydaşların kimseyi geride bırakmayan bir gelişmeye soyunduklarını görüyoruz. Demek kapsayıcı kalkınmayı öğrendiğimiz, uygulamak için destek bulabileceğimiz zamanlarda yaşıyoruz, bu iyi haber.

Altını çizelim, kapsayıcı kalkınmanın hedeflediği 'herkes' tanımının içinde engelli birey de var. Önümüzdeki yıllarda kalkınma biçimlerini değiştirmeye soyunan SKH'ların ortaya konması sürecine engelli bireyler ve onların temsilcileri de katıldı. İnsanların tümü özgürlüklerini talep ediyor. Dile getirdiğimiz talep, engelli bireyin onurlu biçimde insan haklarını kullanması mücadelesinin parçası.

Türkiye, hukuki olarak bağlayıcı bir insan hakları sözleşmesi olan EHS'yi imzalayan ilk ülkelerden olmakla gururlandığını gizlemiyor. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kaleme aldığı, *Son 10 Yılda Türkiye'de Engellilik ve Kalkınma Raporu'nu* okuyunca bu gururu net olarak görüyoruz. EHS'yi imzalayıp onaylamış olan Türkiye, sözleşmede yer alan tüm hakları tanıyıp uygulayacağına ve uygulanmasının teşvik edeceğine söz vermiş durumdadır. Türkiye, *Dünyamızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi* adlı BM belgesini de kabul etmiş durumdadır. Tümü güzel haber. Bugün Türkiye'de yaşayan bireyler olarak kapsayıcı kalkınma, dolayısıyla engelliliği de içeren bir kalkınma için hukuki ve ilkesel zemine sahibiz. Sıra, böyle bir kalkınmayı gerçek anlamda istemekte ve gerçekleştirmekte.

Engelliliği kapsayıcı kalkınmayı gerçekleştirmeye rehber olacak temel kavramlar var. Yazılanları okudukça, **insan odaklı yaklaşım, insan onuru, eşitlik, özgürlük, esenliğe bütüncül yaklaşım, topluma tam ve etkin katılım, barış** kavramlarının tekrar ettiğini göreceğiz. İşbirliğinin, ortaklıklar kurmanın önemini fark edeceğiz. Gerçekten her şey bu kavramları anlamak, tekrar tekrar düşünmek, tartışmak ve gerçekleştirmekten geçiyor.

Engellilik boyutuna sahip içermeci kalkınma için temel konulara değinen bir metin okuduğunuz. Engelliliği kapsayan kalkınma dediğimizde neleri dikkate almak gerektiğine odaklanıyor. Bu denli

basit bir amaçla yazıldı ve benzer başka rehberlerin yazılmasına yol açmak isteyen, onları sahaya davet eden bir yanı var. Çünkü engelliliğe dair, engelliliği kapsayan kalkınmaya dair daha fazla bilgiye, araştırmaya ihtiyacımız var. Bu konular üstüne durup düşünelim istiyoruz. Böyle bir tartışmayı başlatmak amacıyla adım atıyor okuduklarınız.

Okumakta olduğunuz satırlar tek bir kişi tarafından yazıldı ve hiç olmadı bu nedenle kısıtlı bir yapıya sahip. Metin, Didem Tekeli'nin SİVİL DÜŞÜN Avrupa Birliği (AB) Programı'na sunduğu 1546 No.lu projenin desteklenmesiyle şekillenen bir çalışmadır. SİVİL DÜŞÜN AB Programı'nın verdiği destekle ve Avustralya'dan Avrupa'ya, farklı ülkelerden engellilik konusunda çalışan pek çok aktivistin yol göstermesiyle şekillenen, Brüksel'de temsilciliği olan sivil örgütlerle irtibata geçilerek, AB kurumlarından ve BM'den yetkililerle temas edilerek tamamlanan bir çalışmadır. Temas edilen kişilerden yapılan alıntılar aşağıda okuyacaksınız. Metnin sonunda Brüksel'de görüşülen kişilerin listesini göreceksiniz. Bu listenin eklenmesinin amacı, siz okuyuculara adres göstermek içindir, çalışmanın üstüne eklemek istediklerinizi nereden alıp götürebileceğiniz konusunda fikir verilmek istenmiştir.

Çalışma, 2015 yılının son aylarıyla 2016 Şubat ayının sonuna dek geçen sürede kaleme alındı. Engelliliği kapsayıcı kalkınmanın, EHS'nin, SKH'ların dünya için, hepimiz için yeni kavramlar olduğunu hatırladığımızda, pek çok gelişmenin bizi beklediğini anlıyoruz. Metni okuduğunuz gün, burada yazılandan daha fazlası gerçekleşmiş olabilir. Dolayısıyla burada yazan bilgiyi takip etmek, izlemek anlamlı olacaktır.

Okumakta olduğunuz metin bir ilk adım ve güzel insanların desteğiyle ortaya kondu. Ancak en azından konunun gelişmesi nedeniyle gözden geçirilmeye ve geliştirilmeye ihtiyaç duyuyor. İnsan önemlidir, desteklemek, destek görmek önemlidir. Metnin kaldığı yerden ilerlemesi, ileriye gitmesi ve birlikte yol almak üzere.

DİDEM TEKELİ

Birleşmiş Milletler Engelli Bireylerin Haklarına Dair Sözleşmeyi Anlamak İçin Notlar

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu 3 Aralık 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Engelli Bireylerin Haklarına Dair Sözleşme'yi (EHS) kabul etti. EHS elbette yeni bir takım insan haklarından söz etmiyor. Sözleşmenin giriş bölümünü okuyunca metnin daha önce ortaya konmuş uluslararası belgelere dayandığını anlıyoruz. Bu metinlerden biri 1994 tarihli *Engelli Kişiler için Fırsatların Eşit Hale Getirilmesine İlişkin Standart Kurallar*'dır. Bir diğeri 1982 tarihli *Engelli Kişilerle İlgili Dünya Eylem Programı*'dır. Sözü edilen anlaşmaların varlığına rağmen engelli bireyin insan haklarını sayan yeni bir sözleşmeye gerek duyulduğunu görüyoruz.

Engelli birey yeni bir uluslararası metne neden ihtiyaç duydu?

Öncelikle şunu söylemeliyiz, EHS'ye dek var olan uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve araçları, engelli bireylerin haklarının gözetilmesini sağlayamadı. EHS ise hukuki bağlayıcılığı olan bir metin. Taraf devletleri maddeleriyle bağlıyor. BM, antlaşma organları vasıtasıyla EHS'nin uygulanılıp uygulanmadığını takip ediyor.

EHS daha önce ortaya konan metinlere dayanıyor ancak onlardan farklı olarak taraf devletler için hukuki açıdan bağlayıcı bir metin.

“EHS (var olan öbür araçlara kıyasla) çok daha güçlü çünkü bağlayıcı. EHS içinde, sözleşmeye uymak istemeyen taraf devletler üstünde kullanılmak üzere bir çekiç var, bir yaptırım var. Evet, bu yumuşak bir çekiç ama orada.”

Francois Carbonez

IDDC Politika Yetkilisi ve AB Çalışma Grubu Eş Koordinatörü ve *Light for the World* Yetkilisi

EHS ilerlemeci, yenilikçi bir anlayışla kaleme alınmış bir hukuki metindir. Üstelik dünyanın farklı bölgelerinden engelli bireylerin katılımıyla, onları temsil eden ağlardan ve şemsiye örgütlerden temsilcilerin katkısıyla ortaya çıkan uluslararası bir uzlaşıdır. Bu, onu farklı kılan özelliklerden biri. Katılımcılığın önemini vurgulayan bir belgenin engelli birey olmaksızın yazılması düşünülmazdi elbette. EHS BM çatısı altında oluştu ancak engelli bireylerin ve temsilcilerinin katılımıyla şekillendi. EHS'nin uygulanmasını izleyen birincil organ bağımsız uzmanlardan oluşan *Engelli Bireylerin Hakları Komitesi* olsa da, tek tek sözleşme maddelerinin nasıl anlaşılması gerektiğine dair tartışma, süreçlerin denetimi yine engelli bireylerin katılımıyla ortaya konuyor.

BM Genel Konseyi, 56/168 numaralı kararıyla 19 Aralık 2001 yılında, engelli bireylerin haklarına dair sözleşme hazırlanması çalışmalarına başlanması amacıyla geçici bir komite oluşturulması kararı almıştır. Geçici Komite'nin 16-27 Haziran 2003 tarihinde gerçekleşen ikinci oturumunda *Çalışma Grubu* kurulması kararı alınmıştır. Bu grubun 5-16 Ocak 2004'te gerçekleştirilen toplantısında 27 hükümet temsilcisi 12 şemsiye örgüt ve ağ temsilcisi ve bir insan hakları kurumu temsilcisi yer almıştır.

Ayrıntılar için ziyaret edebileceğiniz site: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/adhocom.htm>

EHS'nin, yazıldığı 2000li yılların hakkını verdiğini ve uygulayıcısından radikal bir şeyi talep ettiğini söyleyebiliriz. Engelliliğe dair bildiklerini unutmayı. Bu iddialı istek EHS'yi farklı ve önemli kılan bir başka özelliği vurguluyor.

EHS ile son verilmeye çalışılan bakış, bireyi önyargılara mahkum eden, onun adına en iyiyi düşünülebileceğini var sayan ve bireyi dinlemeden onun iyiliği için karar alan bakıştır.

EHS bizi, birey neleri yapabilir, hangi şartlar altında yapabileceklerini daha iyi gerçekleştirebilir, diye düşünmeye teşvik eder. Yapıcı, kapsayıcı, insani ve işlevsel bir yaklaşımdır bu.

Engellilik kavramı doğası gereği karmaşık, dinamik ve çok katmanlı. Dolayısıyla engellilik tartışılır bir kavram. EHS, engelliğin “gelişen” yanına vurgu yapıyor, engelliliğin değişen veya şekil değiştiren gerçeğine odaklanıyor. Böyle olunca yeti kaybı veya farklılıkları nedeniyle engellerle karşılaşan bireyin yaşamak istediği hayatı, içinde yer almak istediği sistemi anlamak önem kazanıyor. Tek tek bireylerin kapasitesine saygı duymak, yer alabilecekleri, katkı sunabilecekleri sistemler kurmak önem kazanıyor. EHS böyle bir sisteme rehberlik ediyor.

Engelli bireylerin hareketi tarafından benimsenen slogan, “Biz Olmadan Bizimle İlgili Hiç Bir Şey” idi. Engelli bireyi ilgilendiren konularda onların doğrudan ve tam katılımı olmadan kararların alınmamasına, politikaların şekillenmemesine vurgu yapan motto, engelli bireylerin hak mücadelesinin sloganı olmaya devam ediyor.

“EHS engelli bireye yönelik yaklaşımı merhamet ve hayırseverlikten, engelli bireyin yapamayacağı varsayılan odaklanan tıbbi yaklaşımdan insan hakları perpektifine kaydırmak istiyor. Bizi vicdanlarımızla değil, hak temelli düşünmeye davet ediyor. EHS (bu açıdan) çok büyük bir değişimi amaçlıyor.”

Alba Gonzales

CBM International Politika Yetkilisi ve *IDDC AB Çalışma Grubu Eş Koordinatörü*

Engellilik üstüne çalışan ve kendini Hristiyan bir kalkınma örgütü olarak tanımlayan *CBM International* EHS’de gördüğümüz engellilik tanımını basit bir formülle açıklıyor:

Yeti kaybı + (karşılaşılan) Engel = ENGELLİLİK

Yeti kaybı + erişilebilir ortamlar/erişilebilirlik = İÇERME

Bu formüle bakarak bireylerin kişisel olarak deneyimledikleri farklılıklarla, toplumda ve/veya sistemde var olan engellere takılmaları sonucunda yaşadıkları engellilik arasında fark olduğunu net biçimde görebiliyoruz.

EHS, devletin engelli bireyin insan haklarını koruması, haklarına saygı göstermesi adına uyması gereken yasal yükümlülükleri ortaya koymaktadır.

Bu amaç net biçimde sözleşmenin 1. maddesinde dile getirilir:

“İşbu Sözleşme'nin amacı, bütün engelli kişilerin insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit olarak yararlanmalarını teşvik etmek, korumak ve sağlamak ve bu kişilerin doğuştan gelen onuruna saygı gösterilmesini teşvik etmektir.”

EHS, Madde 1, Paragraf 1.

EHS bireyin insan hakkına saygı duyan ve bireyin haklarını kullanmasına, kullanılabilmesine odaklanan bir yaklaşıma sahiptir. Böyle söylediğimizde aslında engelli bireyin bizzat hukukun öznesi olduğunu söylüyoruz. Konuyu biraz daha açalım.

İnsanın ‘mutlak doğrulukta bir karar’ alması asla mümkün olmayacağına göre, birey kendi tercihleri, istekleri ve beklentilerine göre kararlarını verir. Daha önemlisi, kişi aldığı kararları uygular, kararlarını uygulama hakkı vardır. Örneğin yetişkin birey ne zaman, hangi şartlarda ve kiminle evleneceğine, nerede ve nasıl yaşayacağına karar verir, sonra bu kararı uygulamak için adımlar atar. EHS engelli birey için de aynısını talep eder. Engelli birey hayatının kontrolüne sahiptir. Sistem ve toplum buna izin verir, bunun gerçekleşmesi için düzenlemeler yapar.

EHS, engelli bireyin herkesle eşit muamele gören, onurlu bir hayat süren insan olarak topluma anlamlı biçimde katkı sunabilmesi için devletin uyması gereken ilkeleri ortaya koyar.

“EHS engelliliğe bakışımızı değiştiriyor. Sözleşmenin söz ettiği engellilik anlayışını uygulamak, bu amaç için baskı oluşturmak önemli.”

Alba Gonzales

CBM International Politika Yetkilisi ve *IDDC AB Çalışma Grubu Eş Koordinatörü*

Engelli birey kendisiyle ilgili her konuda, plan ve programlamada söz sahibi olmalıdır. Kendisiyle ilgili süreçlerin içinde yer almalıdır. Engelli birey artık hizmetlerin, politikaların yalnızca kullanıcısı olmak istemiyor. Onları yapan kişilerden olmayı talep ediyor.

“EHS’nin getirdiği paradigma değişikliği çok çok önemlidir.”

Luk Zelderloo

EASPD Genel Sekreteri

EHS’nin var etmek istediği yeni dünyada engelli bireyin kendisiyle ilgili her konuda söz sahibi olması, tartışmaya katılması öncelikli hedef ve ilkedir. Engelli bireyin esenliği, sesinin ne denli duyulduğu ve dikkate alındığıyla yakından ilişkili. Öyleyse hiç bir plan ve programlama, engelli bireyi dinlemeden ve onu kalkınma süreçlerine katmadan gerçekleşmemelidir. Demek ki katılımcı bir anlayış, katılımın herkes için mümkün kılınması her zaman ilk hedef olmalı.

“EHS’nin temel olarak, engelli birey adına siz hiç bir şey yapmayın, mesajını veriyor. Engelli bireyleri ve örgütlerini iş ortaklarınız olarak görün. Sözü edilen tabandan tavana yaklaşımı, kapsayıcı yaklaşımı anlamalı ve öğrenmeliyiz.”

Jan Jarab

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Avrupa Bölge Temsilcisi

Her yetişkin birey kendi tercihlerine, beklenti ve isteklerine göre bir yaşam sürebilmeli.

Peki ya çocuklar? Onların tercihlerinin, beklenti ve isteklerinin hiç önemi yok mu?

Çocuklar söz konusu olduğunda ideal durum yalnızca çocuğun yüksek çıkarını dikkate almaktır, diye düşünüyoruz. Oysa ideal durum, çocuğun çıkarıyla birlikte onun konuya dair düşüncelerini öğrenmek ve buna uygun hareket etmekle sağlanabilir. Üstelik çocuklar herhangi bir konuda ebeveynlerinden çok farklı düşünüyor olabilir. Örneğin engelli çocukların öbür çocuklardan farklı okullarda eğitim görmesi konusunda ebeveynlerin şu veya bu nedenle mutlu olabildiğini görüyoruz.

Ancak çocuklar çoğu zaman ayrıştırılmış okullarda, yalnız kendileriyle çok benzer deneyim yaşayanlarla birlikte vakit geçirmekten hoşnut olmuyor. Gerçekten yetişkinler olarak çocuğun kapasitesinin gelişeceğini unutuyor olabiliriz. Onun farklı deneyimler edinmesine fırsat vermiyor olabiliriz.

Engelli birey öbür herkesle eşittir. Öyleyse herkes gibi o da hayatına dair karar alır, kararlarını uygular. Hayatının kontrolünü elinde tutar ve toplumun içinde yer alır.

“Çocukların, kapsayıcı hizmetlerin nasıl olması gerektiğine dair farklı fikirleri oluyor. Bu fikirler hem işlevsel olabiliyor hem asla biz yetişkinlerin aklına gelmiyor! Bu nedenle gidin ve çocuklara fikirlerini sorun.”

Aagje Leven

EUROCHILD Kıdemli Savunu ve Kampanyalar Koordinatörü

EHS, engelli çocuğun kapasitesinin gelişmesine saygı duymamız gerektiğine dikkat çeker. AB bu ilkeyi benimsemiş durumda. Örneğin AB Komisyonu’nun 20 Şubat 2013’te ortaya koyduğu tavsiyeler, çocuğa yatırım yapılmasını salık verir. Engelli çocuğun gelişimine katkı verirsek, çeşitli dezavantajlarla ağırlaşan kısır döngüye çomak sokabiliriz. Çocuğun bakımından sorumlu bireylerin yeterli kaynaklara, iş ve aile hayatına sahip olması önemli. Aynı düzeyde önemli bir başka şey kaliteli hizmetlere erişim. Çocukların hayatlarını etkileyecek kararlarda, yer alacakları kültürel aktivitelerde, eğlence ve spor etkinliklerinde söz sahibi olmaları, bunun garanti edilmesi dikkat edilmesi, yapılması gereken bir başka şey.

Hiç kimse bir başkası için ‘en iyisi’ni bilemez. Şu veya bu nedenle insanı kendi hayatında itaat eden haline getirmek insan haklarına, insanın onuruna saygılı bir tutum değildir şüphesiz. EHS engelli bireyi bu açıdan özgürleştirmeye ve hayatı için söz sahibi kılmaya isteklidir.

“EHS, devletlerin ataerkil tutumlarına, ‘en iyisini ben bilirim’ tavırlarına meydan okuyan, onların bu tavır ve tutumlarına karşı duran, modern bir sözleşmedir.”

Jan Jarab

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Avrupa Bölge Temsilcisi

EHS için engelliliğin farklı boyutlarının varlığını bilmek, engelli bireylerin farklı olduklarını bilmek ve kabul etmek önemlidir. Bu, toplumu oluşturan her bireyin farklı ama aynı değerde, eşit olduğu kabulüyle hareket etmek anlamına gelir. EHS engelli bireyi yeti kaybı veya algı farklılıklarına göre sınıflandırmıyor, yeti kayıplarının nedeni ve biçimlerine odaklanmıyor. Bunun yerine içinde yaşanılan toplumda farklı deneyimler yaşayan bireye karşı takınılan tavra, ona verilen değere

odaklanıyor. Böylelikle her engelli bireyi kapsamış oluyor. Sözleşme yeti kayıpları arasında bir ayırım gözetmiyor, böylece dayanışmayı güçlendiriyor. Örneğin *WNUSP*, EHS'nin varlığını psikososyal engeli olan herkes için “zafer” olarak duyurdu. Ağ, EHS'nin ataerkil yaklaşımı yıktığı konusunda aynı görüşte. 2006 yılında imzaya açılan EHS'nin, her engelli bireyin insan hakları açısından büyük bir değişim olduğunun altını çiziyorlar.

EHS'nin dayandığı ilkelerden kısaca söz etmeden, EHS deyince öne çıkan kavramları hatırlatmadan önce önemli bir hatırlatma yapıp altını kalınca çizelim. EHS maddeleri, söz ettiği haklar bir bütün. EHS bizlere engellilik konusunda yeni bir yaklaşımı tanıştırdığı için bu yaklaşımın bir bölümünü alıp öbür yanını göz ardı etmek olmaz. Maddeleri tek tek kendi anlamlarıyla anlamak önemli ancak maddeleri birbirinden bağımsız düşünmek yanlış olur. Pek çok engelli aktivistin dile getirdiği gibi, EHS bir paket. Bu bütünü olduğu gibi benimsemek ve uygulamak gerekiyor.

“EHS’yi uygularken tek bir maddeye veya tek tek maddelere odaklanmayın. Bu sözleşme bir bütün. EHS’yi bir bütün araç olarak kullanmayı öğrenmeliyiz.”

Alba Gonzales

CBM International Politika Yetkilisi ve *IDDC AB* Çalışma Grubu Eş Koordinatörü

EHS'nin hangi ilkelere dayandığını görmek için sözleşmenin felsefesini ortaya koyan giriş bölümünü okumanın faydalı olacağını söyleyelim. Okuma listemize EHS'nin genel ilkelerini sayan üçüncü maddesini eklemeliyiz.

EHS'nin 3. Maddesi engelli bireyin onurunu, kendi seçimlerini yapma özgürlüğü dahil olmak üzere bireysel özerkliğini önemser. Bireylerin bağımsızlığına saygı gösterilmelidir. Ayrımcılık yapılmamalıdır ancak bu yeterli değildir. Engelli bireyin topluma tam ve etkin biçimde katılımı, dahil olması esastır. Son cümlede geçen ‘tam’ ve ‘etkin biçimde’ kavramlarının altını kalın kalın çizmek gerektiğini bir defa daha belirtelim. EHS'nin ilkeleri arasında insani çeşitlilik ve insanlık çerçevesinde engelli bireylerin farklılığına saygı gösterilmesi ve kabul edilmeleri bulunuyor. Ayrıca herkes için fırsat eşitliği sağlanmalı. Tüm bunların varlığı ancak erişilebilir fiziksel ortamlarla ve erişilebilir bir toplumla, erişilebilir süreç ve yapılarla mümkün olabilir. Elbette tüm süreçlerde kadın ve erkeğin eşitliği ilkesi unutulmamalıdır. Gelecekte içinde olmak istediğimiz toplum ve hayata kavuşabilmek için engelli çocukların gelişme kapasitesine saygı göstermemiz gereklidir, sözleşme bunu bizden beklemektedir. Engelli çocukların kimliklerini koruma hakkına ayrıca saygı göstermeliyiz.

Engelli birey ve EHS açısından önemli kilit kavramları bir defa daha ortaya koyup ilerleyelim.

İNSAN ONURU. Her şey insan onuruyla başlıyor. Hepimiz eşitiz, bu gerçeği sürekli ve yeniden hatırlamalıyız. Aşağıda yer verdiğimiz Nelson Mandela'nın sözleri az gelişmişlik ve yoksullukla ilgili. Bu cümleleri kolayca engelli bireye dair tutuma uygulayabiliriz. Her insanın onurlu bir hayat sürmeye hakkı vardır, bu denli kesin ve net bir haktan söz ediyoruz.

“Kölelik ve apartheid gibi yoksulluk da doğal değildir. Yoksulluk insan icadıdır ve yine insanların davranışlarıyla üstesinden gelinip ortadan kaldırılabilir. Ve yoksulluğu ortadan kaldırmak, bunun için çalışmak bir yardımseverlik olamaz, böyle algılanamaz. Bu adaleti sağlamaktır. Bu temel bir insan hakkını korumaktır; onurlu ve saygın bir hayata sahip olma hakkını.”

Nelson Mandela

KATILIM: Biz Olmadan Bizimle İlgili Hiç Bir Şey. Katılımı sağlamak, hepimizin engelliliğe bakışını değiştirecek bir başlangıç noktası çünkü dünyaya bakış açımızı değiştirecek güce sahip bir davranış biçimi bu. Ne denli farklı olursa olsun herkesin aktif olarak toplumun içinde onurlu biçimde yeri olduğunu tekrar tekrar öğrenmemiz gerekiyor.

Katılımı sağlamak aynı zamanda bir anahtar, adeta sihirli bir formül. En karmaşık, üstesinden gelinmeyecek durumlarda, o durumun tüm taraflarını dahil edip çözümü kolayca bulabiliriz. Basit, etkin ve etkili bir araç katılımı sağlamak.

“İnsanları birbirinden ayırdığınızda, örneğin eğitim kurumlarını veya aynı okulda engelli ve engelli olmayanlar için sınıfları ayırttığınızda, topluma engelli bireyin katılım gösteremeyeceğini, bu kapasitede olmadığını, olamayacağını da öğretmiş olursunuz.”

Aagje Leven

EUROCHILD Kıdemli Savunu ve Kampanyalar Koordinatörü

ERİŞİLEBİLİRLİK. Buraya dek sıkça tekrar ettiğimiz hedeflerden, engelli bireyin tam ve etkin biçimde topluma, hayata katılımını sağlamak adına öncelikle sahip olmamız gereken: erişilebilir ortam, erişilebilir hizmet, erişilebilir süreç, erişilebilir bilgidir. 2015 yılında İsveç Başkonsolosluğunun katkısıyla EN-KAD ile RUSİHAK'ın erişilebilirlik üstüne farkındalık sağlamak için birlikte gerçekleştirdiği projenin adı çok isabetliydi: Erişiyorsam Varım. Herhangi bir hizmetin, ürünün veya bilginin var olması yeterli değil, tümünün erişilebilir olması gerekiyor. Biz fırsatlara erişebiliyorsak o fırsatların anlamı var.

Erişilebilirlik en temel insan haklarımızdan biri. BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 13. maddesi, herkesin “bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı” olduğunu

hatırlatır. Dahası herkes, “kendi ülkesi de dahil olmak üzere, herhangi bir ülkeden ayrılmak ve ülkesine yeniden dönmek hakkına sahiptir.” Engelli birey, öbür herkes gibi, evinden çıkıp alışverişe tek başına gidebiliyorsa, alışverişini rahatça yapıp dönebiliyorsa 13. maddenin varlığından söz edebiliriz. Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 12. maddesi dile getirdiğimiz İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 13. maddeye benzer biçimde seyahat özgürlüğünü düzenler. Demek EHS’den çok önce, engelli bireyin serbestçe dolaşma hakkı garanti edilmişti. Ancak belli ki bu hakkın uygulanması için gerekli tedbirleri almayı pek düşünmedik.

Bilgiye ve iletişime erişim de uluslararası insan hakları sözleşmeleri tarafından garanti altına alınmıştır. Bilgi sahibi olamazsak ve/veya iletişimde bulunamazsak düşünce ve ifade özgürlüğümüz kısıtlanmış olur. Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 19. maddesi ikinci paragrafı, “Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak bir kimsenin ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı veya basılı veya sanatsal ürün şeklinde veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla her türlü, bilgi ve düşünceyi arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğünü de içerir” demektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 19. maddesi de hepimizin düşünce ve anlatım özgürlüğü olduğunun altını çizerek Beyanname, “Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar,” der. Oysa Dünya Sağlık Örgütü’nün ve Dünya Bankası’nın yayınladığı 2011 tarihli Dünya Engellilik Raporu’nu okuduğumuzda, fiziksel çevrenin, ulaştırma, bilgi ve iletişim araçlarının çoğunlukla engelli birey için erişilemez durumda olduğunu anlıyoruz.

Erişilebilirlik kavramı EHS’de karşımıza hem bir ilke hem bir sözleşme maddesi olarak çıkıyor. Erişilebilirlik bir ilke olarak EHS’nin temelini oluşturuyor. Bunun dışında Sözleşmenin 9. maddesinde başlıbaşına ele alınıyor. BM, EHS’nin aşağıda sayılan maddelerinin erişilebilirlik ilkesiyle ilgili olduğunu vurgulamaktadır:

13. maddede ele alındığı biçimiyle adaletle erişim,

19. maddede ’da ele alındığı biçimiye toplum içinde bağımsız biçimde yaşamak ve topluma anlamlı biçimde dahil olmak,

21. maddede ele alındığı biçimiyle bilgi ve iletişim hizmetlerine ulaşabiliyor olmak,

24. maddede ele alındığı biçimiyle eğitime erişebiliyor olmak,

25. maddede yer aldığı biçimiyle sağlıklı olmak ve bunun için gerekli sağlık hizmetlerini alabilmek,

26. maddede ele alındığı biçimiyle uyum ve rehabilitasyona ulaşabiliyor olmak,

27. maddede yer aldığı biçimiyle işe ve istihdama erişiyor olmak, insan kaynakları politikaları ve pratiklerine ulaşabiliyor olmak,

28. maddede yer aldığı biçimiyle engelli birey ve ailelerine yetecek kapasitede yaşam standartı ve sosyal korumaya erişiyor olmak,

29. maddede ele alındığı biçimiyle siyasi ve sosyal hayata dahil olmak,

30. maddede ele alındığı biçimiyle kültürel hayata, dinlenmeye, boş vakit aktiviteleri ve spora katılım gösterebiliyor olmak.

BM EHS, herkesin kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını kullanabildiği bir topluma sahip olma vizyonu ile yazılmıştır. Engelli bireyler böyle bir topluma özgürce, bağımsız olarak ve insan onurları zedelenmeden, tam ve etkin biçimde katılmalıdır.

İçinde yaşamak istediğimiz bu toplumun varlığı için erişilebilirlik kilit öneme sahip. Katılım için, eyleme geçmek, iletişim içinde olmak ve bilgi sahibi olabilmek için erişilebilirliğin bir insan hakkı olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Erişilebilirlik gerçekleştiği ölçüde tüm hak ve özgürlüklerimizi kullanabilmemiz mümkün olacaktır.

Bu noktada bir konuya açıklık getirmek yerinde olacaktır. EHS'nin varlığı önemli ancak bundan daha kritik olan taraf devletlerce EHS'nin uygulanmasıdır. Uygulanma sürecinde istisnasız hepimizin sorumluluğu var. Engellilik üstüne düşünürken ve EHS'yi anlamaya çalışırken bu gerçeği gözden kaçırmamız gerekiyor. Okuduğunuz satırlar bu nedenle herkese yönelik. Yaptıklarımızı engelli bireyin hakkını gözetir biçimde mi şekillendiriyoruz? İçinde yaşamak istediğimiz toplumun inşası için ne denli görev alıyoruz? Bu soruları hiç unutmadan metni okumak anlamlı olacaktır.

EHS'ye taraf devletler kısıtlı imkanlara sahip olduklarını, bu nedenle sözleşmenin tümünü aynı anda hayata geçiremeyeceklerini dile getirebilir. EHS'nin tüm maddelerinin birbiriyle ilişkili olduğunu bildiğimize göre, bu durumda ne olacak?

BM, taraf devletlerin imkanlarında kısıtlar olmasını sözleşmenin uygulanmasının ertelenmesine neden olarak gösterilemeyeceğini vurgulamaktadır. Söz konusu taraf devlet gerçekten kısıtlı imkanlara sahipse, engelli bireylerin dahil olduğu stratejilerle bir önceliklendirme yapması ve sözleşmeyi ertelemekten uygulamaya başlaması salık verilmektedir. Öncelikleri belirlerken engelli bireyin tercihte bulunması önem taşıyor.

Taraf devlet kısıtlı imkanlara sahip olduğunu öne sürüyorsa, EHS'nin teşvik ettiği uluslararası işbirliği seçeneğini etkin biçimde kullanmak iyi bir karar olabilir. Kaldı ki, engelliliği kapsayıcı

kalkınma için işbirliği olmazsa olmaz, kritik adımlardan biridir. Bu konuya ileride bir defa daha değineceğiz.

EHS'nin 3 Aralık 2006 tarihinde BM Genel Kurulunda kabul edildiğini dile getirmiştik. Türkiye EHS'yi imzalamış ve meclisinde onaylamış durumda. Bu, hepimizi EHS'yi tanımak, anlamak ve uygulamak açısından bir defa daha sorumlu kılıyor.

Türkiye'nin Sözleşme'nin imza ve onay süreci aşağıdaki tablodan okunabilir:

	İmza tarihi	Onay Tarihi	Onaya dair Kanun ve Tarihi
BM EHS	30 Mart 2007*	28 Eylül 2009	No. 5825, 3 Aralık 2008
BM EHS Ek İhtiyari Protokol**	28 Eylül 2009	26 Mart 2015	No. 6574, 3 Aralık 2014

*Bu tarih aynı zamanda Sözleşmenin imzaya açıldığı tarihtir. Bir başka deyişle, Türkiye Sözleşmeyi ilk imzalayan ülkeler arasındadır.

**Taraflar devletlerin, bireylerin veya birey adına öbür gerçek kişilerin veya grupların Birleşmiş Milletler Engelli Bireylerin Hakları Komitesine, bir başka deyişle Birleşmiş Milletler Engelli Bireylerin Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasını izleyen yapıya başvuru hakkını tanıyan protokoldür.

Engelliliği Kapsayıcı Kalkınmadan Söz Ettiğimizde Ne Konuşuyoruz?

Bir önceki bölümde kapsayıcı kalkınmayı anlamak için kritik öneme sahip anahtar sözcüklerin de ortaya çıktığını görüyoruz. İnsan ve hakları, insan onuru, bireyin tam ve etkin katılımı, bireyin eşit hak ve sorumluluk sahibi olması neticesinde elde edeceği özgürlük, söz ettiğimiz anahtarların adıdır.

Kapsayıcı kalkınma insanı hedef alır, insan yaşamının değerine odaklanır. İnsanı odağa almak, temel olarak bireyin kendini gerçekleştirmesini önemsemek, bireysel gelişme olanaklarının varlığına, bu fırsatların birey tarafından bizzat kullanılmasına dikkat etmek anlamına geliyor.

1950lerde, ülkelerin ekonomik büyümesi ve kişi başına düşen gelirin artması kalkınmanın en temel göstergesi olarak algılanıyordu. Ekonomik büyüme varılmak istenen son noktaysa, bu noktaya varan süreçler incelenmiyordu. Bugün kapsayıcı kalkınma olarak nitelendirdiğimiz anlayıştaysa ulaşmak istediğimiz hedef kadar oraya varan süreçler, bireyin süreçler içindeki hali önemli oluyor.

Nobel ödüllü iki ekonomist, Amartya Sen ve Angus Deaton'ın yazdıklarına bakınca insan odaklı kalkınmanın geçmişten farklı biçimde ölçüldüğünü görüyoruz. Artık gelişme yalnızca kişi başına düşen milli gelire bakıp sanayileşme oranlarını inceleyerek, teknolojik gelişme veya sosyal modernizasyonu hesaplayarak değerlendirilmiyor. Adı geçen tüm göstergelerin yanında bireyin esenliği sorgulanıyor. Tek tek bireylerin gelişme çabası, olmak istediklerini olabilme yetisi önem kazanıyor.

Kapsayıcı kalkınma esenliğimizi, hayat kalitemizi, bizi ekonomik gelişmeye götürecek süreçler boyunca korur ve gözetir. Hak temelli kalkınmada insan ve parçası olduğu gezegen kalkınma süreçlerinden olumsuz etkilenmez. İnsan hakları temelli bir kalkınma modelinde birey katılımcıdır, sorumluluk sahibidir.

Kapsayıcı kalkınma esenliğimizi, hayat kalitemizi, bizi ekonomik gelişmeye götürecek süreçler boyunca korur ve gözetir. Angus Deaton, refaha dair değerlendirmelerin yalnızca onu oluşturan parçalardan birine bakarak yapılamayacağını söyler. Amartya Sen bize kalkınmanın, bireyin gerçekten kullandığı özgürlüğün, özgürlük alanının genişletilmesiyle görülebileceğini anlatır. Kapsayıcı kalkınmanın bu açıdan insan haklarıyla aynı amacı güttüğünü iddia edebiliriz: bireyin refahını, esenliğini, özgürlüğünü sağlamak ve garanti altına almak.

Birey kendisini istediği biçimde ve istediği yönde var edebiliyor mu? Kalkınma süreçlerinin içinde söz sahibi olabiliyor mu? İnsan olarak geleceğini şekillendirme hakkını ve yetisini bizzat kullanabiliyor mu? Birey süreçlere dahil olabiliyor mu?

Bu ve benzeri sorular günümüz kalkınma ölçümlerinde önem kazanmış durumdadır.

Kapsayıcı kalkınma anlayışında insan ve parçası olduğu gezegen kalkınma süreçlerinden olumsuz etkilenmez. Bunun için, örneğin, fazla tüketim özendirilmez, doğaya saygı ilkedir. Birey, gelir artışını topluma yabancılaşarak, başka ihtiyaçlarını göz ardı ederek ödemez.

Bireylerin esenliğini göz önüne alan her plan, her süreç ve uygulama, bireyin katılımına önem verir. Birey ekonomik kalkınma adımlarının oluşturulması, uygulanması ve izlenmesinde aktif rol oynar. İşleyen süreçlerin haklarına saygılı kalıp kalmadığını kontrol eder. İnsan hakları temelli bir kalkınma modelinde birey katılımcıdır, sorumluluk sahibidir. Hem kendi gelişimi hem de toptan bir kalkınma için sorumluluk alır. Sürdürülebilir kalkınma tam olarak böyle bir katılım sayesinde gerçekleşir. Bireyler süreçlere dahil olduğu müddetçe sürdürülebilirlik sağlanır.

İnsanın odağa alınması, ekonomik gelişmede insanın esenliğinin unutulmaması adına adım atan aktörler arasında yakından bildiğimiz bir uluslararası örgüt bulunuyor: BM.

BM Genel Kurulu 2015 Eylül’ünde, *Dünyamızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi* adlı kararı aldı. Belge, gelecek on beş yıl boyunca “herkes için insan hakları” isteyen bir anlayışla kalkınma politikalarının şekillenmesi gereğini vurguluyor. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) insanı, insanın onurlu biçimde varlığını sürdürmesini, haklarını kullanmasını ve kendisini geliştirebilme kapasitesini dikkate alan kalkınma politikalarını hedefliyor.

Yukarıdaki cümlede altını çizdiğimiz “herkes” sözcüğünün engelli bireyi içerdiğini hatırlayalım.

SKH’lar için anahtar kavramlar insan, gezegen, barış ve ortaklık.

SKH’lar, yoksulluk ve açlığa karşı on beş yıl sürecek etkin mücadelenin sonucunda, 2030 yılında, insanların eşit, onurlu bir hayata kavuştuğu dünyayı görmek istiyor.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN KÜRESEL HEDEFLER

Hedef 1. Her tür yoksulluğu, nerede olursa olsun sona erdirmek.

Hedef 2. Açlığı bitirmek, gıda güvenliğini sağlamak, beslenme imkânlarını geliştirmek ve sürdürülebilir tarımı desteklemek.

Hedef 3. İnsanların sağlıklı bir yaşam sürmelerini ve herkesin her yaşta refahını sağlamak.

Hedef 4. Herkesi kapsayan ve herkese eşit derecede kaliteli eğitim sağlamak ve herkese yaşam boyu eğitim imkânı tanımak.

Hedef 5. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınların ve kız çocuklarının toplumsal konumlarını güçlendirmek.

Hedef 6. Herkes için suya ve sıhhi koşullara erişimi ve suyun ve sıhhi koşulların sürdürülebilir yönetimini garanti altına almak.

Hedef 7. Herkes için erişilebilir, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerji sağlamak.

Hedef 8. Sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik kalkınmayı sağlamak, tam ve üretici istihdamı ve insan onuruna yakışır işleri sağlamak.

Hedef 9. Dayanıklı altyapı inşa etmek, sürdürülebilir ve kapsayıcı sanayileşmeyi ve yeni buluşları teşvik etmek.

Hedef 10. Ülkelerin içinde ve aralarındaki eşitsizlikleri azaltmak.

Hedef 11. Kentleri ve insan yerleşim yerlerini herkesi kucaklayan, güvenli, güçlü ve sürdürülebilir kılmak.

Hedef 12. Sürdürülebilir tüketimi ve üretimi sağlamak.

Hedef 13. İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acil olarak adım atmak.

Hedef 14. Okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını sürdürülebilir kalkınma için korumak ve sürdürülebilir şekilde kullanmak.

Hedef 15. Karasal ekosistemleri korumak, restore etmek ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak, ormanların sürdürülebilir kullanımını sağlamak, çölleşme ile mücadele etmek. Toprakların verimlilik kaybını durdurmak ve geriye çevirmek ve biyoçeşitlik kaybını durdurmak.

Hedef 16. Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve herkesi kucaklayan toplumları teşvik etmek, herkesin adalete erişimini sağlamak, her seviyede etkin, hesap verebilir ve kucaklayıcı kurumlar inşa etmek.

Hedef 17. Sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığın uygulama araçlarını güçlendirmek ve küresel ortaklığı yeniden canlandırmak.

İnsan haklarına saygılı bir kalkınma modeli eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelir. Bunun nedeni çok basit. Çünkü eşitsizlik az gelişmeyi beraberinde getirir. Hak temelli kalkınma, ayrımcı olmayan pratikler geliştirmeye çabalar. Gücün tek bir kişi veya grubun eline geçmesini istemez.

BM'nin 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren uygulanmasını beklediği 2030 küresel kalkınma hedefleri on yedi maddede ortaya kondu. Türkiye dahil tüm BM üyesi devletlerin adı geçen hedefler üstüne uzlaştığının altını çizelim. On yedi hedefin yüz almış dokuz elde etmek istediği kazanım var. Dile kolay bu sayı bile 2030 Kalkınma Gündemi'nin iddiasını anlamamıza yetiyor.

BM SKH'ları tanıtmak için görseller hazırlamış durumda. On yedi küresel sürdürülebilir hedefi betimleyen simgelerin yer aldığı görsellerden bir tanesi BM Kalkınma Programı Türkiye Ofisi

17 küresel kalkınma hedefi ile 169 kazanım amaçlanıyor

tarafından Türkçeleştirilmiş. Onların tercümesiyle kullandığımız görsele aşağıda yer verdik ve görseli betimledik. Öncelikle küresel kalkınma hedeflerin içeriği ve adlarının aşağıda yer alan görselde yazandan detaylı olduğunu hatırlatalım. Görselin Türkçesi www.kureselhedefler.org sitesinden, İngilizcesi sustainabledevelopment.un.org/sdgs adresinden okunabilir.

On yedi sürdürülebilir kalkınma için küresel hedef bir A4 sayfası üstünde listelenmiş. Sayfa yatay kullanılmış ve eşit parçalara bölünmüş. Her birinin solt üst kısmında numara var ve küresel hedefin kısaca konusu yazılı. Her hedef için bir imge belirlenmiş.

Sol üstten sağa doğru sayfaya yerleştirilmiş hedeflerin kısa adları ve kullanılan imgeler aşağıda listelenmiştir.

1. **Yoksulluğa Son:** Kırmızı bir zemin üstünde altı insan figürü yan yana bize dönük duruyor. Bunlardan ikisi yetişkin erkek, birisinin elinde baston var. İki tane yetişkin kadın görüyoruz. Ayrıca biri kız biri erkek iki tane de çocuk var.

2. **Açlığa Son:** Saman sarısı zemin üstünde beyaz renkte bir kase çizilmiş. Kasenin üstünde kıvrılan üç dalga tüten dumanı betimlemiş.

3. **Sağlıklı Bireyler:** Yeşil zeminin üstünde beyaz renkte nabız ritmi resmedilmiş. Yükselip alçalan çizgilerin sağ ucunda beyaz bir kalp resmi görüyoruz.
4. **Nitelikli Eğitim:** Kırmızı zemin üstünde sol tarafta açık bir kitap veya defter çizilmiş. Hemen sağına bir kalem resmedilmiş. Her iki şekilde beyaz renkte.
5. **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği:** Turuncu zemin üstüne, ortaya beyaz bir yuvarlak çizilmiş. Yuvarlağın içinde beyaz renkte iki kısa yatay düz çizgi yani eşittir işareti var. Yuvarlağın dışında, sağ üst kısmından bir ok yukarı çıkıyor. Yuvarlağın dış orta kısmından aşağıya ise beyaz bir artı işareti uzanıyor. Yani erkek ve kadını betimleyen semboller iç içe geçirilmiş.
6. **Temiz Su ve Sıhhi Koşullar:** Turkuvaz zemin üstüne beyaz renkte bir kova çizilmiş. Kovanın içinde su olduğunu anlatmak için hem su dalgası çizilmiş, hem de kovanın tam ortasına su damlası resmedilmiş. Kovanın tabanından aşağı doğru uzanan bir ok çizilmiş.
7. **Erişilebilir ve Temiz Enerji:** Parlak sarı zemin üstünde beyaz renkte, parlayan bir güneş resmedilmiş. Güneşin parladığını yuvarlağı çevreleyen kısıklı uzunlu düz çubuklardan anlıyoruz. Güneşin tam ortasında, yani yuvarlağın tam ortasında elektrikli veya elektronik araçların açma kapama düğmelerinin üstünde yer alan sembol bulunuyor.
8. **İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme:** Koyu pembe zemin üstüne, yükselen, alçalan ve yine yükselen bir ok çizilmiş. Okla oluşturulan bu hattın altına beyaz bir bina resmedilmiş, böylece ok bir çatıya dönüşmüş. Binanın iş yerini veya fabrikayı simgelediği söylenebilir.
9. **Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı:** Koyu turuncu zemin üstünde beyazla çizilmiş üç küp (geometrik şekil olarak küp) var. Küplerden ortadaki öbürlerinin üstünde duruyor.
10. **Eşitsizliklerin Azaltılması:** Şeker pambesi zemin üstünde beyaz renkli kalemle ve elle çizilmiş gibi duran bir yuvarlak var. Yuvarlağın ortasına beyaz iki kısa yatay düz çizgi çizilmiş. Yani yuvarlağın ortasına eşittir işareti konmuş.
11. **Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları:** Açık, dolgun turuncu zemin üstüne beyaz renkte, birbirinden farklı biçimlerde dört bina resmedilmiş.
12. **Sorumlu Tüketim ve Üretim:** Taba zemin üstüne beyaz renkte okla, yatay duran sekiz rakamını anımsatan sonsuzluk işareti çizilmiş.
13. **İklim Eylemi:** Koyu, acı yeşil zemin üstüne beyazla kirpiksiz, açık bir göz resmedilmiş. Gözün kendi dünya olarak çizilmiş.
14. **Sudaki Yaşam:** Açık mavi zemin üstüne beyazla iki sıra dalga resmedilmiş ve bu dalgaların altında bir balık var. Balık sağa doğru yüzer biçimde çizilmiş.
15. **Karasal Yaşam:** Açık yeşil zemin üstüne beyaz renkte iki kalın düz çizgi çizilmiş. Bu çizgilerin üstüne bir yapraklı ağaç ve üç adet uçan kuş var.

16. **Barış ve Adalet:** Koyu mavi zemin üstüne yatay olarak beyaz bir mahkeme tokmağı çizilmiş. Tokmağın baş kısmı sağ tarafta duruyor. Tokmağın üstüne beyaz bir güvercin konmuş. Güvercinin kanatları açık, ya yeni konmuş ya da uçacak. Gagasının arasında zeytin dalı var.

17. **Hedefler için Ortaklıklar:** Lacivert zemin üstüne beyaz rente yuvarlaklar çizilmiş. Yuvarlaklar birbirinin içine geçiyor ve bir çiçek deseni oluşturuyor.

Son karede açık gri zemin üstüne beyaz bir teker çizilmiş. Teker on yedi eşit parçaya bölünmüş. Her parça yukarıda betimlenen renklere boyanmış. Tekerin altında “Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Hedefler” yazıyor. Küresel Hedefler sözcükleri büyük harflerle ve koyu renkte yazılmış. Tüm yazılar siyah renkte. Okuduğunuz son cümleyle görselin betimlemesini sonlandırmış olduk. SKH’ların iddialı olduğu gibi dönüştürücü bir vizyonla yazılmış olduğunu söyleyebiliriz. Bizi bu sonuca götüren verilerden biri SKH’ların mottosudur. BM, *Kimseyi Ardında Bırakma*, diyor. Ortaya konan bu dileğin önemini daha önce adını andığımız Angus Deaton’ın, *Sağlık, Varlık ve Eşitsizliğin Kökleri* adlı kitabına göz atarak anlamaya çalışalım. Deaton’ın kitabının üst başlığı *Büyük Kaçış*’tır. Yazar, II. Dünya Savaşı’nda Almanların müttefik askerleri tuttuğu kamptan kaçmaya çalışan subaylara dair 1963 tarihli *Büyük Kaçış* adlı filmi hatırlatır bize. İnsanın özgürlüğe, daha iyiye yaptığı benzer kaçışların her zaman sürdüğünü söyler yazar. Özgürlük, refah için yaşadığımız durumdan kaçmaya, daha iyiye gitmeye çalışıyoruz. Bununla birlikte, Deaton’ın hatırlattığı gibi, kaçtığımız yerde kalan, geride bıraktıklarımız var. O veya bu nedenle onları ardımızda bırakabiliyoruz. Üstelik çoğu zaman onlara ne olduğunu düşünmüyoruz. İşte BM bu defa, önümüzdeki on beş yıl süresince geride kimsenin kalmasını istemiyor. Çünkü konu gelişmişlik olduğunda geride kalanlar, kaçıp kurtulanlarla aynı fırsat eşitliğine sahip olmayanlar, büyük bedeller ödüyor. Geri kalmışlıklarının yaşattıklarını dile getirecek kadar gür sesli olmuyorlar. Tıpkı Leonardo DiCaprio’nun *The Revenant (Hortlak)* adlı filmdeki rolüyle 2016 En İyi Erkek Oyuncu Oscar’ını alırken iklim değişikliği üstüne söylediği gibi, geride kalanları düşünmeye hemen şimdi başlamalıyız. Zaten bugüne dek oldukça vakit harcadık:

“İklim değişikliği gerçek. Şu anda gerçekleşiyor. Tüm canlı türleri için en büyük tehdidi oluşturuyor ve gezegenimizi korumak, gelecek nesillere aktarabilmek için işbirlikleri yapmalıyız ve kaytarmayı bırakmalıyız (...) Tüm insanlık için, dünyanın yerli halkları adına konuşan, imkanları kısıtlı ve tüm olumsuzluklardan en fazla etkilenecek milyarlarca insan için söz alan liderleri desteklemeye ihtiyacımız var. Çocuklarımızın çocukları için ve hırs politikalarıyla sesleri kesilmiş insanlar için (böyle hareket etmeliyiz).”

Leonardo di Caprio, Aktör, 2016.

SKH'lar kimseyi geride bırakmayan bir gelişmişliği hedefliyor. Bu nedenle yalnızca gelişmekte olan ülkeleri değil, tüm ülkeleri odaklarına almış durumdalar. Bir başka deyişle, dünya üstünde yaşayan herkes 2030 küresel kalkınma hedeflerininin konusudur. Bu dünya için bir ilk. Daha önce yalnızca gelişmekte olan ülkelere odaklanılırdı, bu yaklaşım terk edilmiş durumdadır.

SKH'lar yalnız aşırı yoksullukla mücadeleyi önemsemiyor, yoksulluğun her biçimiyle mücadeleyi hedefliyor. İktisadi refahın yanı sıra, insana odaklanan toplumsal gelişmeyi ve çevrenin sürdürülebilmesini bir arada istiyor. Bu amaç, yeni küresel hedefleri daha önceki çabalardan ayıran bir başka özellik.

BM çatısı altında toplanan devletler, 2030'a dek önümüzdeki on beş yıl içinde uygulanması planlanan hedeflerin sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunu, iktisadi, sosyal ve çevresel boyutlarını dengelediğini kabul ediyor. Her üç boyutun aynı derecede önemli olduğunu belirtmek, biri için öbürünün gözden çıkarılamayacağı anlamına gelmektedir. Bu özelliğiyle yeni küresel hedefler bütüncül yaklaşımla gelişmeyi anlamamızı talep etmektedir. 2030 Kalkınma Gündemi'yle elde edilmek istenenlerin bir bütün olduğu ve dolayısıyla bölünmez hedefler olduğu kabul edilmiş durumda.

SKH'lar dünya üstündeki tüm insanların tatmin edici hayat sürmesini sağlayacak türde bir refaha kavuşmayı hedefliyor. Korku ve şiddetin toplumların ilerlemesi önündeki önemli engellerden biri olduğu kabul ediliyor. Buradan hareketle, korkunun ve şiddetin azaltılması hedefleniyor. Barış içinde, adaletli, herkesi düşünen ve dolayısıyla herkesi kapsayan bir sistemde, tek tek bireye odaklanan, katılımı sağlayan süreçlerle işleyen küresel ortaklıklar ve küresel dayanışma amaçlanıyor.

Engelli birey SKH'ların neresinde?

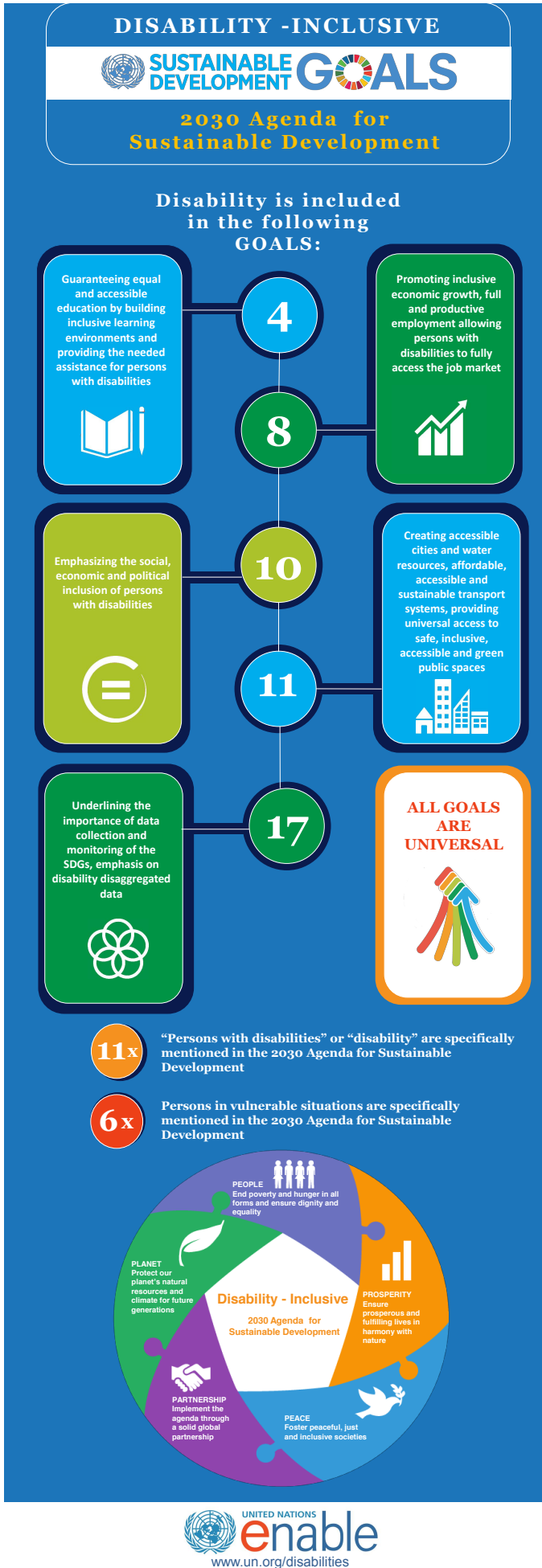
SKH'lar evrensel olarak insan haklarına, hukukun üstünlüğüne saygı duyan bir dünya vizyonu ile hareket ettiklerini ifade ediyor. Hedeflerin, kimseyi arkada bırakmayacak kalkınma stratejileri, planları ve politikaları ögütlediğini belirtmiştik. Öyleyse SKH'ların tümünün engelli bireyi ilgilendirdiğini ve onları kapsadığını söyleyebiliriz. Yaptığımız bu varsayım ilk defa BM için yeterli olmadı. İlk defa küresel sürdürülebilir kalkınma hedefleri yazılırken engelli bireyin kapsanması konusu açıkça belirtildi. Atılan adımın insanların gerçek anlamda eşitliği ve özgürlüğü açısından önemi ortadadır. Üzücü olan ancak 2015 yılında kalkınma politikalarında engelli bireyin 'varlığı'nı bu denli net görebiliyor olmamız.

Yeni küresel hedefler içinde engelli bireye beş başlık altında somut olarak vurgu yapıldığını görüyoruz. Nitelikli eğitim (4. hedef), insana yakışır iş ve ekonomik büyüme (8. hedef), eşitsizliğin

giderilmesi, azaltılması (10. hedef), sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları (11. hedef) ve verinin ayrıştırılarak toplanması üstüne konuşulurken (17. hedef) engelli bireye açıkça vurgu yapılıyor.

On yedi hedef içinde yalnız beş başlık altında yapılan atfı önemsemek çelişkili bulunabilir. Öte yandan engelli bireyin kalkınma vizyonu içinde açıkça yer almasını küçük görmemek gerekir çünkü gelinen nokta engelli bireyin uzun ve zorlu mücadelesi sonucunda elde edildi. Örneğin BM tarafından 2015'e dek kalkınmayı şekillendirmeye niyet etmiş Milenyum Hedeflerinde, engelli bireye tek bir atf dahi bulunmuyordu. 2015 dediğimiz uzak bir tarih değil, dün. Demek bugüne dek engelli birey ve kalkınmışlık hedefleri arasında somut bir bağ kurulmamıştı. Oysa şimdi önemli bir anlayış değişikliğine şahit oluyoruz. Bu yanıyla 2030 Küresel Kalkınma Gündemi'nin yürürlükte olan insan hakları anlaşmalarını tamamladığını, dolayısıyla EHS'yi perçinlediğini söyleyebiliriz. Zaten engellilik söz konusu olduğunda SKH'ların EHS'den bağımsız düşünülmemesi yerinde olur. SKH'larla EHS bağlantısı üstünde ileride duracağız.

BM, engelli bireyi doğrudan gören hedefleri kamuoyuna tanıtmak için bir görsel hazırlamış. Birazdan bu görseli ve betimlemesini okuyacaksınız. Internette, http://www.un.org/disabilities/documents/sdgs/disability_inclusive_sdgs.pdf adresinde bulabileceğiniz belgenin Türkçesi'ne denk gelmedik. Bu nedenle aşağıdaki görsel İngilizce. Betimlemeyi Türkçe yaparak mümkün olduğunca fazla kişinin SKH'ları tanımasını amaçladık. Tek sayfalık bu görselin SKH'lara dair pek çok bilgiyi özetlediğini düşünüp okunmasının yararına inanarak betimlemeyi yaptık.

İnce uzun mavi bir zemin üstüne, *Engelliliği Kapsayıcı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma için Gündem*, başlığı atılmış.

Beyaz harflerle, *Engelliliği içeren hedefler aşağıdaki gibidir*, diye belirtilmiş.

Engelliliğin doğrudan kapsandığı hedefler kutular içine yazılmış ve hepsi bir imgeyle betimlenmiş. Soldan sağa ve yukarıdan aşağıya kutularda yazanlar şöyle:

Hedef 4. Açık mavi zemin üstüne açık bir kitap veya defter çizilmiş. Hemen sağına bir kalem resmedilmiş. Her iki şekil beyaz renkte. Kutuya, *Kapsayıcı öğrenme ortamları inşa ederek ve engelli bireye ihtiyaç duyduğu destek sağlanarak eşit ve erişilebilir eğitimi garanti etmek*, yazılmış.

Hedef 8. Koyu, acı yeşil zemin üstüne yükselen, alçalan ve yine yükselen bir ok çizilmiş. Okla oluşturulan bu hattın altına beyaz bir bina resmedilmiş, böylece ok bir çatıya dönüşmüş. Binanın iş yerini veya fabrikayı simgelediği söylenebilir. Kutuya, *Kapsayıcı ekonomik gelişmeyi, engelli bireyin iş pazarına tam anlamıyla erişimine izin veren tam ve verimli istihdamı teşvik etmek*, yazılmış.

Hedef 10. Fıstık yeşili zemin üstüne beyaz renkli kalemle ve elle çizilmiş gibi duran bir yuvarlak var. Yuvarlağın ortasına beyaz iki kısa yatay düz çizgi çizilmiş. Yani yuvarlağın ortasına eşittir işareti konmuş. Kutuya, *Engelli bireyin sosyal, iktisadi ve*

siyasi katılımını vurgulamak, yazılmış.

Hedef 11. Açık mavi zemin üstüne beyaz renkte, birbirinden farklı biçimlerde dört bina resmedilmiş. Kutuya, *Erişilebilir şehirler ve su kaynakları sağlamak, uygun maliyetli, erişilebilir ve sürdürülebilir taşıma sistemleri oluşturmak, güvenli, kapsayıcı, erişilebilir ve yeşil kamu alanlarına evrensel erişim sağlamak, yazılmış.*

Hedef 17. Koyu, acı yeşil zemin üstüne beyaz rente yuvarlaklar çizilmiş. Yuvarlaklar birbirinin içine geçiyor ve bir çiçek deseni oluşturuyor. Kutuya, *Veri toplamanın öneminin ve SKH'ların izlenmesinin altını çizer, engelliliğe dair ayrıştırılmış verinin önemini vurgular, yazılmış.*

Hazırlanan görselde ayrı bir kutuda büyük harflerle, *Tüm Hedefler Evrenseldir* yazılı. Altan yazıya doğru çıkan kırmızı, turuncu, açık ve koyu yeşil ile açık mavi renkte beş tane ok var.

Görselde turuncu renkli bir yuvarlağın içine *11x* yazılmış. Yanına yazana bakıp beraber okuduğumuzda, *2030 Küresel Kalkınma Gündemi'nde on bir defa 'Engelli bireyler'in veya 'Engellilik'in özellikle vurgulandığı, belirtilmiştir.*

Yukarıdaki cümlemin altına, kırmızı renkli bir yuvarlağın içine *6x* yazılmış. Yanına yazana bakıp beraber okuduğumuzda, *2030 Küresel Kalkınma Gündemi'nde hassas durumdaki bireylerin altı defa özellikle vurgulandığı, belirtilmiştir.*

Sayfanın en altında, birbirine geçmiş farklı renklerdeki yapboz parçalarıyla bir top oluşturulduğunu görüyoruz. Parçalarda en tepeden başlayıp saat yönünde ilerlediğimizde aşağıdaki metin okunuyor. Büyük harfler yazılmış sözcükler görselde de büyük harfle yazılmıştır.

İNSANLAR. Mor yapboz parçasına beyaz renkte iki kadın ve iki erkek resmedilmiş. *Yoksulluğun ve açlığın tüm biçimlerini bitir ve onuru ve eşitliği garanti et, yazılmış.*

REFAH. Turuncu yapboz parçasına beyaz renkte üç dar dikdörtgen diklemesine yan yana çizilmiş. *Doğayla uyumlu, refah içinde ve tatminkar yaşamları garanti et, yazılmış.*

BARİŞ. Açık mavi yapboz parçasına beyaz, ağzında zeytin dalıyla uçan bir güvercin resmedilmiş. *Huzurlu, adil ve kapsayıcı toplumları geliştir, yazılmış.*

ORTAKLIK. Canlı mor zemin üstünde iki elin sıkışması resmedilmiş. *2030 Küresel Kalkınma Gündemi'ni sağlam, küresel bir ortaklıkla uygula, yazılmış.*

GEZEĞEN. Canlı bir yeşil üstüne beyaz bir yaprak resmedilmiş. *Gelecek nesiller için gezegenimizin doğal kaynaklarını ve iklimini koru, yazılmış.*

Yapboz parçalarından oluşmuş yuvarlağın ortasında kalan alan beyaz. Üstüne turuncu harflerle, *Engelliliği Kapsayıcı 2030 Küresel Kalkınma için Gündem, yazılı.* Okuduğunuz son cümleyle görselin betimlemesini sonlandırmış olduk.

BM Engelli Bireylerin Haklarına dair Sözleşme, Engelli Birey ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri İlişkisi

EHS'nin engelli bireyin hayat kalitesini yükseltmek istediğini, onun saygın ve aktif olarak toplum içinde yerini almasını hedeflediğini biliyoruz. Hedefine bakınca EHS'nin, esenliğimizi, hayat kalitemizi ekonomik gelişmeye varan süreçler boyunca korumak ve gözetmek isteyen kapsayıcı kalkınma anlayışıyla en temel ilişkisi ortaya çıkmış oluyor.

SKH'lar eşitlik ilkesine ve ayrımcılık yasağına bağlı, ırk, etnik köken ve kültürel farklılıklara saygılıdır. Bu ilkelere dayalı olarak insanın sahip olduğu potansiyelin gerçekleşmesini, kişinin paylaşacağı refaha katkı yapmasını sağlayacak biçimde fırsat eşitliğine kavuşmasını talep ediyorlar. SKH'lar, gelişmeyi deneyim etmek istiyorsak çocuklara yatırım yapmamızı tavsiye eden, dünya üstündeki tek tek tüm çocukların şiddetten, sömürden uzak bir hayatı hak ettiğini hatırlatan bir kalkınma anlayışına sahip. Kadın ve kız çocuklarının gerçek anlamda cinsiyet eşitliği içinde yaşamasını arzu eden, herkesin güçlenmesini hedefleyen, bu güçlenmenin önündeki hukuki, sosyal, iktisadi engelleri ortadan kaldırmak isteyen bir vizyonla şekillenmişler. Ayrıca SKH'lar, kalkınma için verilen mücadelenin gezegenimizi daha fazla yıpratmaması gerektiğinin altını çiziyor. Toprağa, suya saygılı olmayı öğrenmemiz gerektiğini bizlere bir defa daha hatırlatıyorlar.

SKH'lar üstüne yaptığımız bu özet EHS'nin arzuladığı dünyayla uyumludur. Bununla birlikte, EHS'nin aksine SKH'lar hukuki olarak bağlayıcılığa sahip değil. SKH'ları benimsediğini söyleyen devletlerin hedefleri uygulamasını garanti edecek bir mekanizma yok. SKH'ların bu önemli kısıtına karşılık EHS, engelli bireyin haklarına saygı duyan, yüksek kalitede bir hayata işaret eden bağlayıcı bir metin. Rehberlik ettiği hayatta SKH'larca dile getirilen her şey mevcut. *CBM International*'ın AB İlişkiler Ofisi ve Uluslararası Savunu ve İşbirlikleri Direktörü Lars Bosselman, EHS'nin engelli birey için bugün sahip olduğumuz en yüksek standartları ortaya koyduğunu vurguluyor. "Öyleyse," diyor Bosselman, EHS'nin koyduğu standartta ulaşmaya çalışmalıyız." Benzer biçimde *EASPD* Genel Sekreteri Luk Zelderloo EHS'yi en temel kaynak, en temel belge olarak ortaya koyuyor:

"SKH'ların EHS üstüne farkındalık yaratmanın bir başka yolu olduğunu düşünüyorum. EHS hukuki olarak bağlayıcı bir metin, SKH'ların böyle bir gücü yok."

Luk Zelderloo

EASPD Genel Sekreteri

Engelli aktivistlerini dinlediğimizde SKH'ların varlığının önemsendiğini, ancak EHS olmaksızın tek başına dönüştürücü olamayacakları düşüncesinin hakim olduğunu anlıyoruz. Bunun en önemli nedeni SKH'ların bağlayıcı olmaması.

IDA Yetkili Müdürü Viladimir Cuk, eşitsizliğin, kalkınma programlarının dışında kalmaktan, hizmetlere ve/veya fiziksel olarak mekanlara erişememekten öte bir gerçeğe işaret ettiğinin altını çiziyor. EHS'nin kapsamlı olarak eşitsizliklerin giderilmesine odaklandığını, öyleyse SKH'lar ile EHS'nin mutlaka ilişkilendirilmesi gerektiğini dile getiriyor.

Buraya dek not ettiklerimizin yanına, BM'in EHS'yi tanıtırken, sözleşmenin insan hakları aracı olduğu ölçüde bir kalkınma aracı olduğunu söylemesini ekleyelim.

EHS nasıl oluyor da aynı zamanda bir kalkınma aracı oluyor?

Cevap için öncelikle BM kurumlarının insan hakları temelli kalkınmayı nasıl anladığını hatırlayalım. Bireyin kendi hayatını yönetme kapasitesine önem veren, buna saygı duyan kalkınma, hak temelli kalkınmadır. Bireyin kendini gerçekleştirme yetisini kalkınmanın bir ölçütü olarak ortaya koyar. Tıpkı EHS'nin yaptığı gibi bireyi bağımsızlaştırıp özgürleştirerek, söz sahibi olmasını sağlayarak gelişmeyi ister. Öyleyse, EHS engelli bireyi güçlendirmeye çalıştığı ölçüde kalkınmaya katkı sunuyor.

EHS'nin en temel ilkelerinden olan engelli bireyin topluma tam ve etkili biçimde katılması, kendi hayatının kontrolünü eline alması, kapsayıcı kalkınma için kritik öneme sahip. İnsan odaklı kalkınmada birey yaşam şartlarını iyileştirmeye yönelik hazırlanan süreçlerin odağındadır. BM Genel Kurulu'nun 4 Aralık 1986 tarihli kararıyla duyurulan *Gelişme Hakkına Dair Bildiri*'nin ilk maddesi, gelişme hakkının herkesin ve bütün halkların hakkı olduğunu açıkça belirtir. Hepimiz tüm haklarımızın ve temel özgürlüklerimizin tam olarak gerçekleşeceği bir ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gelişmeye katılma, katkıda bulunma ve bundan yararlanma hakkına sahibiz. Bu bakımdan gelişme hakkı vazgeçilmez bir insan hakkıdır.

Birleşmiş Milletler Gelişme Hakkına Dair Bildiri, 1986

Madde 6:

1. Bütün Devletler, ırk, cinsiyet, dil veya din gibi ayrımlar gözetmeden, herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine her yerde saygı gösterilmesini ve korunmasını geliştirmek, teşvik etmek ve güçlendirmek amacıyla işbirliği yapar.
2. Bütün insan hakları ve temel özgürlükler bölünmezdir ve birbirine bağımlıdır; kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların uygulanmasına, sağlanmasına ve korunmasına aynı dikkat ve acil hassasiyet gösterilir.
3. Devletler gelişme önündeki, kişisel ve siyasal haklar ile, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara saygı gösterilmemesinden kaynaklanan engelleri tasfiye etmek için tedbirler alır.

Bildiri'nin "tüm insanlar" ve "tüm halklar" demesinin nedeni, altıncı maddesinde altını çizdiği üzere, ayrımcılığın yapılmaması ve kalkınmanın eşitlik ilkesi çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiğini hatırlatmak içindir.

BM, kalkınma politikaları ve programları oluşturulurken nihai hedefin insan haklarının gerçek anlamda sağlanması olmasını bekler. İnsan hakkı temelli kalkınmadan söz edebilmek için hak ve sorumluluk sahiplerini göz önüne almak önemlidir. Birey hem hak hem sorumluluk sahibi olduğuna göre, her iki rolü açısından kapasitesinin artması gereklidir. EHS'ye baktığımızda, Sözleşmenin engelli bireyin siyasi, ekonomik ve sosyal hayata tam ve etkin katılımına odaklandığını görüyoruz. Ayrıca engelli bireyin kapasitesini artırmak ve toplum içinde hak ve sorumluluk sahibi aktif birey haline getirmeye çalıştığını anlıyoruz. Öyleyse EHS aynı zamanda bir kalkınma aracıdır.

Birleşmiş Milletler Engelli Bireylerin Haklarına dair Sözleşme

Madde 32: Uluslararası işbirliği

1. Taraf Devletler, işbu Sözleşme'nin amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik ulusal çalışmaların desteklenmesinde uluslararası işbirliğinin ve bunun teşvik edilmesinin önemini kabul etmektedirler ve bu konuda devletler arasında ve gerektiğinde ilgili uluslararası ve bölgesel kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları, özellikle de engelli kişilerin örgütleri ile ortaklık halinde uygun ve etkin önlemleri alacaklardır. Bu önlemler, başka hususlar yanı sıra şunları içerebilir:

- (a) Uluslararası kalkınma programları dahil olmak üzere uluslararası işbirliğinin, engelli kişileri kapsamı ve onlar tarafından erişilebilir olmasının sağlanması;
- (b) Bilgi, deneyim, eğitim programları ve en iyi uygulamaların değişimi ve paylaşılması yoluyla dahil olmak üzere kapasite oluşturma ve geliştirilmesinin kolaylaştırılması ve desteklenmesi;
- (c) Bilimsel ve teknik bilgilerin araştırılması ve erişimi konusunda işbirliğinin kolaylaştırılması;
- (d) Erişilebilir ve yardımcı teknolojilerin paylaşımı ve erişiminin kolaylaştırılması ve teknoloji transferi dahil olmak üzere duruma göre teknik ve ekonomik yardım sağlanması.

2. Bu madde hükümleri, Taraf Devletlerden her birinin, işbu Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmesini olumsuz şekilde etkilemez.

EHS'nin bir bütün olduğunu ve maddelerinin birbiriyle ilişkili olduğunu belirtmiştik. Öyleyse kalkınma söz konusu olduğunda, yalnızca yukarıda okuduğumuz 32. maddenin, yani uluslararası işbirliğinden söz eden EHS maddesinin bizi ilgilendirdiğini söyleyemeyiz. En azından EHS'nin genel ilkelerini ortaya koyan 3. madde, yasa önünde eşit tanınmayı talep eden 12. madde, bağımsız

yaşama ve topluma dahil olmanın ne demek olduğunu ortaya koyan 19. madde, eğitim konusunun işlendiği 24. madde, iş ve istihdamdan söz eden 27. madde ve nihayet uluslararası işbirliğinin işlendiği 32. madde kalkınma ile ilgilidir. EHS'nin hatırlattığı hakların tümü birbiriyle ilişkili olduğuna göre, tüm haklar aynı zamanda kalkınmanın ve gelişme hakkının konusudur.

“EHS içinde sayılan tüm haklar birbiriyle ilişkilidir. Dolayısıyla her maddeyi 32. maddeyle ilişkilendirebiliriz.”

Nadia Hadad

ENIL Yönetim Kurulu Üyesi, Kalkınma Uzmanı

Yukarıda çizdiğimiz tablonun gösterdiği gibi, EHS bir bütündür ve bütün olarak engelli bireyin kalkınması için rehber niteliğindedir. EHS'yi tanımak ve anlamak engelliliği kapsayan kalkınmayı nasıl gerçekleştireceğimizi anlamak için önemlidir. BM, EHS'nin kalkınmayı tek başına bir tematik konu olarak ele almadığını, ancak tüm konuların içinde kalkınmayı düşünerek engelliliği anaakımlaştırdığını vurguluyor.

BM'in 2030 yılına dek dünyaya rehber olacak kalkınma anlayışında açıkça engelliliğe yer vermesi, önemli. Bu, BM tarihinde bir ilk. Öte yandan söz ettiğimiz tüm adımlar yalnızca birer başlangıç. Asıl ihtiyacımız olan verilen sözlere uygun olarak hayata geçen somut adımlar. Bugün konuyla ilgili olarak yapılan iki ana tartışma var.

- * İlki, engelli bireyin SKH'ların uygulanmasına nasıl dahil edileceği üstüne.
- * İkincisi, kullanılan mekanizmaların gerçek anlamda engelliliği kapsayıcı olup olmadığını anlamamızı sağlayacak veya bunu garanti edecek etkin izleme ve değerlendirme araçlarını kullanmamız gerektiğine dair.

Tartışma halen sürdüğü ve sıcak bir konu olduğu için okuduğunuz metinde yalnızca tartışmanın hangi başlıklarla ilerlediğine değinebildik. SKH'ların hayata geçmesi için ilk adım olan göstergelere dair bildiklerimizi aşağıda okuyacaksınız.

Küresel sürdürülebilir hedeflerin hukuki açıdan bağlayıcı olmamasına ek bir başka olumsuz gerçek var. SKH'ların uygulanıp uygulanmadıklarını izlemek oldukça güç.

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve SKH'lar üstüne Eylül 2015'te uzlaşmaya varılmış olsa da, bizi hedeflere ve varılmak istenen noktaya götürecek adımları ölçecek, değerlendirecek göstergeler ve data kümeleri okuduğunuz çalışmanın yazıldığı Şubat 2016 itibariyle son şeklini almadı.

Hedeflere ulaşıldığını göstergelere bakarak anlayacağız ancak söz konusu göstergeler hangileridir? Engelliliği kapsayıcı bir anlayışla hazırlanıyorlar mı? Bu sorular başta olmak üzere içinde olduğumuz süreci sorgulamak ve takip etmek oldukça önemlidir.

BM, SKH'ları uygulamakla yükümlü devletlere destek olmak için rehber göstergelerin tasarlanmasında *BM İstatistik Komisyonu*'na rol verdi. Komisyon 6 Mart 2015 tarihli 46. oturumunda *Inter-agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators (IAEG-SDGs, SKH Göstergeleri Kuruluşlararası ve Uzman Grubu)* oluşturdu. Grubun ana görevi SKH'ların izlenebilmesi, uygulanıp uygulanmadığının kontrolü için rehber olacak bir çerçeve belirlemek, ilgili göstergeler önermek ve bunlara dair hazırlanacak raporu 2016'nın Mart ayında BM İstatistik Komisyonu'nun oturumunda görüşülecek hale getirmektir. Komisyonun hazırlanan grup raporunu 47. oturumunda, yani 30 Mart - 1 Nisan 2016 tarihleri arasında gerçekleşecek oturumunda kabul etmesi bekleniyor. İstatistik Komisyonu göstergeleri kabul edince rapor BM Ekonomik ve Sosyal Konsey'e gönderilecek. Nihai olarak raporun BM Genel Kurulu'nda onaylanması istenecek. Konuya dair gelişmeleri, eğer İngilizce okuyabiliyorsanız, <http://unstats.un.org/unsd/events/eventsdetail.cshtml?i=361> adresinden takip edebilirsiniz.

SKH Göstergeleri Kuruluşlararası ve Uzman Grubu, Komisyona sunacağı göstergelere dair raporu hazırladı. 18 Ocak 2016 tarihinde SKH'ların göstergelerine dair metadatayı açıkladı ve 28 Ocak'ta BM Genel Kurul'una brifing verdi.

Engelli bireylerin ve örgütlenmelerinin süreçte aktif ve etkin olmasının istendiğini dile getirmiştik. Engelli bireyler bu süreçte var olmaya çalışıyor. 27 Ocak 2016 tarihinde engellilik üstüne çalışan sivil toplum örgütleri ve paydaşları BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi üstüne BM üye devletleriyle bir araya geldi. Amaç, SKH göstergelerine dair *SKH Göstergeleri Kuruluşlararası ve Uzman Grubu* raporunu tartışmaktır. IDA web sitesinde yayınlanan ortak kısa açıklamaya göre örgütler temel olarak *SKH Göstergeleri Kuruluşlararası ve Uzman Grubu* raporunu olumlu karşıladı. Öneğin SKH için hazırlanan küresel göstergelerin olduğu nihai listede toplam on bir engellilik göstergesi olmasının, engelliliği kapsayıcı kalkınma anlayışın benimsenmesi, tanınması adına olumlu olduğu vurgulanıyor. Bununla birlikte bazı hedefler için yalnız bir göstergenin, öbürleri içinse pek çok göstergenin oluşturulmuş olması kafa karıştırıyor. Hangi hedefin kaç göstergeyle değerlendirileceğine dair tartışmanın yeterince açık ve erişilebilir biçimde yapılmadığı düşünülüyor.

SKH Göstergeleri Kuruluşlararası ve Uzman Grubu raporunun dile getirdiği seksen “gri gösterge”nin nasıl sabit hale getirileceğine dair belirsizlik de dile getirilen bir başka bilinmez konu. Söz konusu göstergelere dair işleyen sürecin yeterince şeffaf olmaması ve belirsiz gösterge sayısının yüksek olması eleştiriliyor.

Sivil aktörlerin dikkat çektiği en önemli noktalardan biri şüphesiz *ayrıştırılmış verinin* toplanması gereği. *SKH Göstergeleri Kuruluşlararası ve Uzman Grubu* raporunun bu konuyu önemsemiş

olması olumlu bulunuyor. Rapor, genel olarak verinin ayrıştırılarak toplanmasının sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için temel unsur olduğunu belirtiyor. Engelli örgütleri, 2030 Küresel Kalkınma Gündemi'nin ilkesi olan kimseyi ardımızda bırakmadan gelişmeyi başarmanın ayrıştırılmış veriye sahip olmadan gerçekleşmeyeceğinde hem fikir. Ancak bu konuda *SKH Göstergeleri Kuruluşlararası ve Uzman Grubu* raporunun ortaya koyduğundan fazlasının yapılması gerektiğini dile getiriyorlar. Yalnızca belirli gruplara veya nüfusa vurgu yapılan hedefler için değil tüm göstergeler için ayrıştırılmış verinin toplanmasının sağlanması gereğine işaret ediliyor.

Kimseyi ardımızda bırakmadan gelişmek için Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini sağlayacak, gelişmeleri ölçecek ve değerlendirecek göstergeler, data kümeleri henüz belli değil. Bununla birlikte engelliliği kapsayıcı kalkınma için *ayrıştırılmış veri*ye ihtiyaç olduğu apaçık ortada. Tüm devletlerin ayrıştırılmış veri toplaması şart.

Örneğin *IDA* ve *IDDC* yoksulluğun giderilmesine dair göstergelerde, yani 1.1 ve 1.2 nolu hedeflere dair göstergelerde, ayrıştırılmış verinin şart koşulmamış olmasını ciddi bir eksiklik olarak eleştiriyor. Yoksulluk engelli bireyin eğitim almasını, temel yaşam becerilerini kazanmasını engelleyen dolayısıyla yaşam kalitesini düşüren bir durum. Hiç geliri olmayan veya düşük gelire sahip engelli birey fırsatlardan yararlanmakta bir defa daha zorlanıyor. Dolayısıyla engelliliğe ek olarak yoksulluk, bireyi toplumun dışına itiyor. Verilen örneğe dayanarak, 2030'da ulaşılacak istenen kalkınma hedeflerini elde etmek için, küresel hedeflere yönelik gerçek çalışmalar için gelire, cinsiyete, yaşa, ırka, etnik kökene, göçmen statüsüne, engelliliğe, yaşanan coğrafi alana ve öbür özelliklere bakılarak veri toplanmasının gerektiği belirtiliyor.

Yoksullukla mücadelenin en temel savaşılarından biri olduğunun altını çizen BM Engelli Bireylerin Hakları Özel Raportörü Catalina Devandas Aguilar, 5 Şubat 2016 tarihinde BM Sosyal Kalkınma Komisyonu'nun 54. oturumunda yaptığı konuşmada, ayrıştırılmış verinin önemine vurgu yaptı. Yerel ve ulusal düzeyde ayrıştırılmış verinin toplanması şart. Bunun için gerekli veri toplama sistemlerinin geliştirilmesi veya iyileştirilmesi gerekiyor. Devletler bu bağlamda desteğe ihtiyaç duyabilirler. Ancak ne olursa olsun yeterli verinin olmaması, söz konusu alanlarda hiç bir adım atılmamasını haklı çıkarmayacaktır. Bu açıdan bakınca bir defa daha etkin ve yetkin izleme değerlendirme sistemlerine ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkıyor.

Ayrıştırılmış veriye sahip olmak azami öneme sahip. BM'in konuya dair söylediklerini öğrenmek ve daha ayrıntılı bilgi almak için BM Sosyal Politikalar ve Kalkınma Birimi'nin istatistik ve engellilik üstüne çalışmalarını şu siteden takip edebilirsiniz: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/resources/monitoring-and-evaluation-of-inclusive-development-data-and-statistics.html>

Yalnız bu siteyi okuyabilmek için İngilizce bilmek gerektiğini hatırlatalım.

Veri önemli çünkü engelli bireyler görünmez durumda. Görünmemek bireyi etkilediği gibi bütünü de etkiliyor. 10 Şubat 2016 tarihinde, *Zero Project* konferansında konuşan Gregor Demblin, "Engellilik görünmezdir," diyordu. "Dolayısıyla problem ve/veya potansiyel de görünmüyor." Gregor, basit ve etkin biçimde tasarlanmış bir kariyer platformu kurarak engelli bireyin her türde işe girmesini sağlamayı amaçlayan, Avusturyalı genç bir girişimci. Gregor'un attığı adım Avrupa'da bir ilk olmuş. Onun tespitine katılıyoruz. Engelli birey görünmüyor. Veriler onu görüp yaşadığı özel problemleri ortaya koymalı ki, çözüm için çalışmalar başlayabilsin. Gregor'un hatırlattığı gibi, engelli birey deyince henüz görmediğimiz bir potansiyelden söz ediyoruz aynı zamanda. Onların katılımıyla neler başarılabilirliğini bir düşünelim.

Aralık 2014'ten bugüne engelli bireylerin hakları üstüne BM özel raportörü olarak görev yapan Catelina Devandas Aguilar, Costa Rica'dan engelli bireyleri temsil ederek EHS'nin hazırlık sürecine doğrudan katkı vermiş birisi. Catelina, Sözleşme'nin varlığını engelli bireylerin haklarının tanınması açısından büyük bir kazanım olarak gördüğünü saklamıyor. 2030 Küresel Kalkınma Gündemi söz konusu olduğunda ise engelli bireyin katılımının önemini vurguluyor. Engelli bireylerin süreçlerin içinde olmasının kritik önemine dikkat çekiyor. Ancak bu biçimde kalkınmaya yönelik adımların engelliliği kapsar biçimde işleyeceğini düşünüyor.

EHS ışığında uygulanan SKH'lara kavuşmak için gerek Gerek Devandas Aguilar'ın, gerekse engelli bireylerin şemsiye örgütlerinin dikkat çektiği bir kaç önemli konu var. Bunlardan ilki ortaklıklar üstüne. Engelli bireylerin temsiliyeti önemli. Küresel boyutta işleyen mekanizmalarda etkin biçimde boy göstermek için etkin ortaklıklar kurmak gerekiyor. Verilen çabanın birbiri üstüne yükselmesi ve bir uyum içinde ortaya konması önem taşıyor. Engelli bireyin onurlu bir hayat sürmesi ve aktif olarak topluma katılmasını isteyen pek çok aktör var. Bu aktörler birbiriyle ilişkili adım atabilirlerse büyük kazanımlar elde edilebilir. Öyleyse ağların içinde olmak, koalisyon ve ittifaklar kurmak, ortak mesajlar vermek, ortak hedefler göstermek önemli.

Engelli bireyin onurlu bir hayata sahip olması ve etkin, aktif biçimde topluma katılmasını hedefleyen tüm kişi ve grupların ortaklıklar kurarak, işbirliği halinde hareket etmesi, engelliliğin kapsanması konusunun küresel düzeyde işleyen mekanizmalarda dile getirilmesi için gereklidir.

Engelli bireylerin ve örgütlenmelerinin uygulama sürecinde yer alması, sürece bizzat katılım göstermesi yalnızca bu kişi ve grupların çabasıyla gerçekleşmeyecektir. Onların katılımı için gerekli destek verilmeli, temsiliyetleri için irade gösterilmelidir. Daha anlaşılır biçimde ifade etmek istersek, “Engelli bireyler süreçlerde yer alsın” demek yetmez. Engelli bireylerin süreçlerin içinde yer aldığını garanti etmek, süreci işleten tarafların da sorumluluğudur. Taraflar katılımı sağlamak için gerekli adımları atmalı, gerekli tedbirleri almalıdır. BM ve şemsiye örgütler gelişmemiş ülkelerden gelecek engelli bireylerin, kadın, çocuk ve genç engellilerin katılımı konusunda hassas davranmalıdır. Engelli bireyler ve örgütlenmeleri böyle bir hassasiyeti talep etmelidir.

Her birimiz kendimize, kurumlarımıza, örgütlerimize bakmalı, hareket biçimlerimizi sorgulamalı ve söz edilen destek için neler yapabileceğimizi, nasıl katkı sağlayabileceğimizi düşünmeli ve yeniden düşünmeliyiz.

Engelli bireyin eşitliği, kalkınma süreçlerine katılması ve kalkınmadan herkes gibi yararlanması söz konusu olduğunda hepimiz davranış biçimlerimizi, alışkanlıklarımızı gözden geçirmeliyiz. Bu kritik analizi yapmamızı kolaylaştıracak bir yaklaşım biçimi var, *İkiz Parkur Yaklaşımı*.

İngilizcede Twin-Track Approach olarak söz edilen yaklaşım, temel olarak engelliliğin tüm konuları yatay kestiği gerçeğine dikkatimizi çekiyor. Engellilik tüm konuları yatar kesiyorsa gerçekleştirilen her programda, planlamada, engelli bireylerin perspektifi dikkate alınmalı, yapılacaklara yansıtılmalıdır. Yani sürekli sözünü ettiğimiz, engelli bireylerin katılımını sağlayabilmek gerekiyor. Engelli bireyin katılımı içinse onların özel ihtiyaçlarını dikkate almak şart. Basit bir örnek verelim. SKH’ların izlenmesine yönelik gösterge oluşturmak için Türkiye’de ayrıştırılmış veri toplanması amacıyla, Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) çalıştaylar dizisi yapacağını varsayalım. Yapılacak çalıştayda engelli bireylerin ve örgütlenmelerinin temsil edilmeleri kritik öneme sahip. Ancak aynı zamanda örgütlerin veya bireylerin temsiliyet sağlamak için belirli gereksinimleri olacaktır. TÜİK, şehir dışından gelecekleri ağırlamak, özel ihtiyaçlı bireylerin tercüman, asistan, ulaşım gibi gereksinimlerini karşılamak sorumluluğunu taşımaktadır. Bunun için bütçe ayırmış olması beklenir. Toplantının yapılış biçimi ve zamanı, toplantıda kullanılacak materyallerin tüm katılımcılar için erişilebilir, anlaşılabilir olması, toplantı mekanlarının erişilebilir olması gibi temel konulara dikkat

edilmelidir. Engelli kadın ve kız çocuklarının çoklu ayrımcılığa uğrayabilecekleri gerçeğinden hareketle, onların temsiliyetine ayrı bir özen gösterilmelidir. İşte böyle bir yaklaşım *İkiz Parkur Yaklaşımına* işaret eder. Tekrar edersek, *İkiz Parkur Yaklaşımına* göre engelli bireylerin plan ve programlara, sağlık, eğitim, istihdam, sosyal koruma hizmetlerine öbür herkesle eşit biçimde katılımını sağlamak için engelli bireyin ihtiyaç duyduğu, ona özel hizmetlerin verilmesi ve önlemlerin alınması gereklidir. Böylece tüm program ve hizmetlerin kapsayıcı ve erişilebilir biçimde hazırlanması mümkün olabilir. Böylece engelli bireyin eşit olarak toplumda tam ve etkin biçimde yer aldığını söyleyebiliriz.

SKH'ların siyasi irade tarafından gerçek anlamda benimsenmesi ve uygulanması, ancak konuya ilişkin paydaşların birbirinden haberdar olması ve koordineli davranmasıyla gerçekleşebilir. Söz ettiğimiz koordinasyonu nasıl sağlayabiliriz?

Bu noktada bizlere yardımcı olması açısından İngilizcede *No-Gap Policy* olarak adlandırılmış, belki, *Kopukluğa İzin Vermeme Politikası*, olarak dilimize çevirebileceğimiz ve

anlamlandırabileceğimiz hareket tarzından söz etmeliyiz. Bu anlayışa göre, engelliliğe dair konularda hiç bir kurum veya örgütlenme tek başına hareket ederek başarıya ulaşamaz. Söz ettiğimiz kurumlar, örgütler arasında BM, Avrupa Birliği (AB), hükümetlerimiz gibi kapasitesi yüksek oluşumlar da yer alıyor. Yani herkesin desteğe ve işbirliğine ihtiyacı var. Engelli bireyin eşitliğini sağlama hedefine varmak, onların kalkınma süreçleri içerisinde yer almasını sağlamak farklı aktörlerin çalışması sonucunda ve çok çeşitli adımların aynı anda başarıyla atılması neticesinde gerçekleşebilir. Öyleyse bu alanda çalışan aktörler arasında ilişki kurmak gerekir. Farklı aktörler, kendi sorumluluk ve/veya uzmanlık alanlarına göre engelli bireyin katılımını, fırsatlara erişimini öbür herkesle aynı düzeye getirmek için rol oynar. İşbirliği, engelli bireyin eşitliğinin, onurlu hayatının inşası için olmazsa olmaz ilkedir.

Engelli bireyin eşitliğini sağlama hedefine varmak, onların kalkınma süreçleri içerisinde yer almasını sağlamak farklı aktörlerin çalışması sonucunda ve *çok çeşitli* adımların *aynı anda başarıyla atılması* neticesinde gerçekleşebilir. Öyleyse işbirliği yapmalı ve koordineli çalışmalıyız. Unutmayalım, sürdürülebilir küresel kalkınmayı sağlamaktan hepimiz sorumluyuz.

Kapsayıcı kalkınmanın engelliliği unutmaması için EHS'nin rehber olarak kullanılması gerektiğini belirtmiştik. Öyleyse kurulacak ortaklıklarla EHS'nin bilinmesi ve anlaşılması üstüne çalışmalar yapmak yerinde olacaktır. SKH'ların EHS ışığında değerlendirilip uygulanması için işbirlikleri çok değerli. Aslında bu cümleyi şöyle kurmalıyız, engelliliği kapsayıcı kalkınmanın EHS'nin rehberliğinde gerçekleşmesi için ortaklıklar kıymetlidir.

Avrupa Birliği, BM Engelli Bireylerin Haklarına dair Sözleşme, Engelliliği Kapsayıcı Kalkınma Bağlantısına Kısa Bakış

Engelli bireyin onurlu biçimde, tam ve etkin olarak toplum içinde yerini alması çabasında kuşkusuz AB'nin rolü var. AB, üye yirmi sekiz devletin devrettiği yetkiler üstünde söz sahibi. AB'nin üçüncü ülkeler ile üyelik için adaylık statüsü almış ülkeler üstünde etkili politikaları, yaklaşımları bulunuyor. Türkiye hem Birlik'e aday bir ülke hem de Birlik ile ilişkisi olan üçüncü ülke olarak AB'nin EHS'ye taraf olmasından etkileniyor.

EHS, devletler üstü yapı olan AB için oldukça önemli bir insan hakları aracı. Çünkü Birlik tarihinde ilk defa blok olarak bir insan hakları sözleşmesine taraf oldu. Bu şu demek: EHS hukuki olarak AB'yi bağlıyor. AB Konsey'nin 2009'da aldığı karar doğrultusunda Ocak 2011 itibariyle EHS Birlik için yürürlüğe girdi. AB insan haklarına saygılı bir yapı. Ancak Ocak 2011 sonrasında engelliliğin AB'nin yetki alanına giren alanlarda hepten göz önünde bulundurulmuş bir unsur haline geldiğini belirtmeliyiz.

“AB'nin EHS'yi onaylamış olması büyük şey. Tüm insan hakları ve engellilik aktivistleri bu gerçeği savunu çalışmalarında kullanmalıdır. Örneğin, eğer Türkiye AB'ye tam üye olmak istiyorsa EHS'ye saygı duymak zorunda. Türkiye-AB ilişkileri söz konusu olduğunda her başlık engelli bireyi içerir, engelliliği ilgilendirir. Savunu çalışmalarınızda her bir konuyu engellilik politikaları ile ilişkilendirin.”

Alicia Martin Diaz

Avrupa Komisyonu Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Genel Müdürlüğü, İstihdam, Sosyal İçerme,

Göç Program Yetkilisi

AB'nin temel engellilik politikasının okunabileceği belge, *Avrupa Engellilik Stratejisi*dir. EHS ilkelerinin AB'nin 2010-2020 Engellilik Stratejisine etki ettiğini biliyoruz. Buna rağmen EHS'nin beklediği vizyonun ve uygulamaların AB için de yeni ve zorlayıcı olduğunu hatırlamakta fayda var. EHS üstüne farkındalık yaratmak, karar alma süreçlerine etki edecek biçimde engelli bireyler ve örgütlenmeleriyle yapılandırılmış bir diyalog kurulması gibi temel adımların AB tarafından ciddiyetle ele alınması gerekiyor. AB'nin iç işlerinde engellilik konusunda odak kurum, Komisyon'un *İstihdam, Sosyal İşler ve İçerme Genel Müdürlüğü*'dür (*DG Employment, Social Affairs and Inclusion*). Bu birim AB içinde engellilik üstüne oluşturulan politikaların koordinasyonunu sağlamaya çalışıyor.

Komisyon dışında AB'nin EHS'ye uygunluğu için çalışan başka mekanizmalar da var. AB, EHS'ye taraf olması nedeniyle Sözleşme'nin anlaşılması ve Sözleşme'ye uygun adım atılmasını sağlamak amacıyla 2013 yılında bir mekanizma oluşturdu. Engelli bireyin haklarının bilinmesi, Sözleşmenin

tanınması ve teşviki, engelli bireyin haklarının korunması ve uygun politikaların, adımların izlenmesi, üye devletlerin politikaları üstüne bilgi toplanması gibi sorumlulukları olan mekanizma, *AB Çerçeve'si - EU Framework* olarak adlandırıldı. Çerçeve'ye Avrupa Parlamentosu (AP), Avrupa Ombudsmanı, Avrupa Komisyonu, AB Temel Haklar Ajansı (FRA) ve sivil bir şemsiye örgüt olan Avrupa Engellilik Forumu (EDF) üye. Çerçeve, tüm üye kurumların beraber hayata geçirebileceği çalışma programları hazırlıyor. Çerçeve'nin 2015-2016 Çalışma Programına göz attığımızda erişilebilir bir Çerçeve web-sitesi hazırlamak, AB düzeyinde EHS'nin bilindiği ve uygulandığından emin olmak, AB çalışanları ve AB kurumlarında EHS üstüne farkındalık yaratmak gibi temel adımların hedeflenerek işe başlandığını görüyoruz. AB'nin dahi temel adımlara odaklanması engelli birey açısından iyi haber değil. Öte yandan, AB'den kalkınma ajansına, küçük bir sivil toplum örgütüne dek sahadaki tüm aktörlerin temel adımlar atma aşamasında olması, işbirliklerini, ortak planlamaları ve stratejileri kolaylaştıracak bir duruma işaret ediyor. Olumsuzun içindeki olumlu yanı görüp avantajımıza kullanmamız gerekiyor.

AB Komisyonu, EHS'nin AB ve üye devletler düzeyinde uygulanışını takip etmek için bir başka araç daha yaratmış durumda. *Engellilik üstüne Üst Düzey Grubu* olarak Türkçeleştirebileceğimiz *High Level Group on Disability*, Avrupa Komisyonu, Üye Devletler, Norveç, Avrupa Konseyi ve AB düzeyinde çalışan sivil toplum örgütleri ve engelli örgütlerinden oluşuyor.

EHS'yi onaylayan taraflar belli sürelerle Sözleşmeyi uygulamak adına gerçekleştirdiklerini *BM Engelli Bireylerin Hakları Komitesi*'ne bildirmek zorundadır. AB bu çerçevede ilk raporunu 2014 Haziran'ında Komite'ye sundu. Bir yıl sonra, 2015 yılının Haziran ayında Komite yazılı sorularla AB'ye cevabını verdi. Bu soruların baz alındığı karşılıklı bir diyalog içinse taraflar 27 ve 28 Ağustos 2015 tarihinde Cenevre'de bir araya geldi. Michel Servoz'un liderliğinde AB delegasyonu, on sekiz bağımsız uzmandan oluşan BM Komitesi'nin sorularını yanıtladı. AB'ye üye devletlerin temsilcileri diyalogu gözlemci statüsünde izlediler. 2 Ekim 2015 tarihli bir belgeyle, Komite AB'nin sunmuş olduğu rapora dair gözlemlerini ve sorunlu bulduğu alanlara ilişkin tavsiyelerini yazılı olarak ilettiler. AB bu belgeye uygun olarak mevzuatını, politikalarını ve uygulamalarını gözden geçirip geliştirmekten sorumludur.

BM Engelli Bireylerin Hakları Komitesi 2 Ekim 2015 tarihinde AB'ye, EHS'nin Birlik tarafından uygulanmasına dair gözlemlerini ve sorunlu bulduğu alanlara ilişkin tavsiyelerini yazılı olarak ilettiler. AB bu belgeye uygun olarak mevzuatını, politikalarını ve uygulamalarını gözden geçirip geliştirmekten sorumludur.

AB 2010-2020 Engellilik Stratejisi'ne göz attığımızda, Birlik'in sekiz konuya özellikle önem verdiğini anlıyoruz. Erişilebilirlik, katılım, eşitlik, istihdam, eğitim ve öğrenme, sosyal güvenlik, sağlık, uluslararası kalkınma programları ve genişlemenin de içerildiği dış işler, söz edilen sekiz konuyu oluşturuyor. Türkiye henüz AB'nin üyesi olmadığı için özellikle uluslararası kalkınma programları ve genişleme konularında yapılacaklar başta olmak üzere AB'nin planlarını iyi bilmek gerekiyor. AB'den hibe almak, Türkiye'yi AB'ye yaklaştırmak ve Türkiye için ortaklıklar kurabilmek için bu bilgiye ihtiyacımız var.

AB'nin EHS'yi hayata geçirmek için yapmaya söz verdiği iki temel şey web-erişilebilirliğini sağlamak ve Avrupa Erişilebilirlik Yasası'nı ortaya koymaktı. Beklenenden gecikmeli olarak, Aralık 2015 tarihinde *Avrupa Erişilebilirlik Yasası* kabul edildi. AB tarafından AB için oluşturulan mevzuat ile, erişilebilir ürünler ve hizmetlerin önündeki engellerin kaldırılması hedefleniyor. Böylelikle iç pazarın işleyişinin geliştirilmesi hedeflenmiş. Yeni devreye giren kurallarla hem engelli bireyin hem hizmet ve ürün sağlayıcının kazançlı çıkması bekleniyor. AB sınırları içinde faaliyet gösteren ticari kuruluşlar, işyerleri erişilebilirliğe dair aynı kurallara tabi olacak. Bunun maliyetleri düşürmesi bekleniyor. Beklenen bir başka şey, sınır aşan ticaretin kolaylaşması. Her iki gelişmenin doğal sonucu olarak erişilebilir ürün ve hizmetlerin pazarı genişleyecek, deniyor. Gerçekleşecek değişimin engelli ve yaşlı AB vatandaşlarına olumlu etki etmesi isteniyor. Her şeyden önce iç pazarda erişilebilir ürün ve hizmetlerin çoğalacağı düşünülüyor. Bu ürünler birbiriyle rekabet edeceğinden fiyatların tüketici lehine düşmesi olası. İş pazarına ve eğitime erişirken karşılaşılan engellerin de bu sayede azalması bekleniyor. Erişilebilirlik konusunda uzmanlığa ihtiyaç duyan alanlarda ise işlerin çoğalması söz konusu olacak.

2015, AB tarafından *Avrupa Kalkınma Yılı* olarak belirlenmişti. Avrupa Kalkınma Yılı için kullanılan slogan, *Dünyamız, Onurumuz, Geleceğimiz*, idi. Yalnızca slogana bakarak dahi, EHS ve sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumu görebiliriz.

Avrupa Komisyonu Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Birimi, İstihdam, Sosyal İçerme, Göç Program yetkilisi Alicia Martin Diaz, 2030 Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin ve SKH'ların engelliliği kapsayıcı olmasının memnuniyet verici olduğunu dile getiriyor. "AB politika belgelerini bu açıdan gözden geçirmek zorunda kalacaktır," diye ekliyor. Öte yandan, hem Martin Diaz'ın hem de AB düzeyinde faaliyet gösteren engelli birey örgütlenmelerinin odağında asıl olarak SKH'ların nasıl uygulanacağı konusu var. 9 Şubat 2016 tarihinde, Avrupa Birliği düzeyinde faaliyet gösteren seksenden fazla örgüt, Avrupa Komisyonu Birincil Başkan Yardımcısı Frans Timmerman'a bir mektup yazdı. Mektup, AB ve üye devletlerin kapsamlı bir sürdürülebilir kalkınma stratejisiyle,

bu stratejiyi gerçekleştirebilecek somut bir uygulama planı ortaya konmasını talep ediyor. SKH'lar tarafından ortaya konan on yedi (17) hedefin, varılmak istenen yüz altmış dokuz (169) noktanın ve varılmak istenen yere gittiğimizi anlatacak göstergelerin ortaya çıkması güçlü bir siyasi irade gerektiriyor. Ayrıca, sağlam, kapsayıcı işbirliklerine ihtiyaç var. Mektup tam da bu noktalara vurgu yapıyor. Kurumsallaşmış ve kapsayıcı süreçlerin olması gerektiğinin altı çiziliyor. Bu talebin, SKH'ları benimsemiş tüm ülkelerde faaliyet gösteren sivil örgütler ve bireyler tarafından tekrarlanmasını önemli buluyoruz.

Alicia Martin Diaz, AB'nin EHS ilkelerini benimseyip buna uygun hareket ettikçe AB ve üye devletleri için engelliliği kapsayıcı kalkınmanın gerçekleşebileceğini düşünüyor. Böyle bir dalganın AB'ye aday ülkelere de etkisi olacağı görüşünde.

AB'nin hem üye hem de ilişkide olduğu ülkelerde engelliliği kapsayıcı gelişme konusunda fark yaratabilecek konumda olduğu şüphesiz. Farkındalık yaratmaya katkı sunmasından, mevzuatını buna göre şekillendirip böyle bir anlayışa dair siyasi liderlik etmesine dek atabileceği adımlar var. Bunlar arasında Türkiye'de bizleri de ilgilendiren bir unsur, AB'nin tüm maddi araçlarında, örneğin hibelerinde, engelliliği kapsayıcı kalkınmayı teşvik etmesi.

Avrupa Birliği'nden hibe almak isteyen projelerin bütçelerinin engelli bireyi içeren bir mantıkla yazılması azami öneme sahip. Engelli bireyin tüm aktivitelere dahil edilmesi her zaman ayrı bir özeni ve bütçeyi gerektiriyor. Bu paranın hibe verenden talep edilmesi ve bu durumun hibe isteyen için dezavantaj oluşturmaması çok önemli. 12 Kasım 2015 tarihinde AP'de gerçekleştirilen ve engelli bireyin istihdamına yönelik bir konferansta söz alan Helga Stevens bu noktaya parmak basmıştı:

“Fon verirken engelliliğe bağlı harcamalar yapılacağını bilmemiz gerekir. Maliyet her zaman bariyerdir. Maliyet artışının engelli bireyleri dışarıda bırakmak için bahane olmaması gerekir”

Helga Stevens

Avrupa Parlamentosu Üyesi, Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular Grubu - Belçika (ECR/BE) *İkiz Parkur Yaklaşımına* göre engelli bireylerin plan ve programlara, sağlık, eğitim, istihdam, sosyal koruma hizmetlerine öbür herkesle eşit biçimde katılımını sağlamak için engelli bireyin ihtiyaç duyduğu özel hizmetlerin verilmesi ve önlemlerin alınması gereklidir. Engelli birey, özel ihtiyacı karşılandığı müddetçe dahil olabilir. Öyleyse hepimiz bütçelerimizi gözden geçirmeliyiz. Bütçemizde engelli bireyin katılımı için yapılan harcamalar olmazsa olmaz harcamalardır. proje yapanlar kadar projeyi fonlayan kuruluşların bu gerçeği görmesi gerekiyor.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Avrupa Bölge Temsilciliği İnsan Hakları yetkilisi Dima Yared, bütçelerimizin engelliliği görmesinin “sürdürülebilirlik için anahtar” olduğunu vurguluyor. Engelli bireyin katılımını düşünmek ve/veya üretimimizi engelli bireyin kullanımına da sunmak bütçelerimizi etkileyecek. Engelliliğin anaakımlaşması için ‘bütçede engellilik harcaması’ını konuşmalıyız. Bütçelerimizi hazırlarken insan haklarına saygı duyarsak, sürdürülebilirlikten söz edebiliriz.

Akıldan Çıkmanın İstediklerimiz

Önce gözden geçirdiğimiz alanlarda karşımıza çıkan anahtar sözcükleri hatırlayalım:

*İnsan, İnsan Onuru, Eşitlik, Barış, Gezegene,
Erişilebilirlik, Katılım, Esenlik, Özgürlük,
Sorumluluk, İşbirliği-Ortaklıklar, Saygı*

Engelli bireylerin hakları BM özel raportörü Catelina Devandas Aguilar'ın, “engelli bireyi geride bırakmak için bahane üretmeyelim!” sözünü unutmayalım.

Engelli bireyin tüm sistem ve hizmetlere erişmesi, bilgiye ulaşması hedefimiz. Bu hedef içinde bizim, kurumumuzun, ait olduğumuz grupların yapabilecekleri, yapması gerekenler var. Bahane üretmeden, sorumlu olduğumuzu göz ardı etmeden yapabileceklerimize odaklanalım.

EHS'nin yenilikçi bir uluslararası insan hakları hukuku aracı olduğunu biliyoruz. Bizi, engellilik alanında yeniden düşünmeye davet ediyor. Bildiğimizi sandığımız ne varsa gözden geçirmeye hazır olalım. Anladığımızı sandığımız kavramları gözden geçirelim.

Düşünürken, bildiklerimizi gözden geçirirken zorlanacağız, buna hazırlıklı olalım.

EHS'nin engelliliği kapsayıcı kalkınmanın uygulanması için başlı başına bir araç olduğunu hatırlayalım. EHS'yi anlamak, EHS'nin uygulanışını takip etmek aynı zamanda engelliliği kapsayıcı sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için adım atmak anlamına gelecektir.

EHS'yi öğrenmeye ve anlamaya çalışmak ayrıca engelliliğe nasıl yaklaşmamız gerektiğini bize gösterecektir. Ancak EHS'nin dili bizi zorlayabilir. Ne demek istediğimizi biraz açalım.

EHS orijinal olarak İngilizce yazılmış bir metin, resmi olarak Türkçe'ye çevrilmiş durumda. Görüldüğü kadarıyla bu çeviride hatalar ve eksikler var. Resmi çevirideki hataları bertaraf etmek için *İnsan Hakları Ortak Platformu*'nun EHS çevirisini okuyabiliriz.

EHS'yi tavsiye ettiğimiz kaynaktan veya orijinalinden okumak sözleşmede geçen kavramların kafamızda gerçek anlamda yer etmesi için yeterli olmayacaktır. Çünkü EHS'nin söz ettiği pek çok kavramı tanımıyoruz. Örneğin, EHS'nin “yasa önünde eşitlik” hakkını anlattığı 12. maddede dile

getirilen “hukuki ehliyet” ne demek, kaçımız bir çırpıda bu soruya cevap verebiliyoruz? Bugün, www.madde12.org sitesi “yasa önünde eşitlik” ilkesini ve bu ilke çerçevesinde bilmemiz gereken kavramları Türkçe okuyabileceğimiz bir kaynak. Ancak böyle kaynaklar oldukça sınırlı. EHS’nin yapılmamasını bir ayrımcılık olarak gördüğü “makul uyumlaştırma” kavramı örneğin, ne ifade ediyor, hemen örnekleyebilir misiniz? Bu konuda ayrıntılı bilgiye kolayca ulaşabileceğimiz Türkçe kaç kaynak var? Türkçede yaşadığımız kısıt nedeniyle *İnsan Hakları Ortak Platformu’nun çevirisi dahil*, tüm çevirilere kritik bir gözle yaklaşmak, mümkünse orijinal metni hep açık tutmak iyi fikir. Dil, Türkiye’de bizi engelliyor. Örneğin bu metinde söz ettiğimiz *Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Göstergeleri Kuruluşlararası ve Uzman Grubu*’nu ele alalım. Adı geçen grubun resmi kaynaklarda nasıl çevrildiğini bilmiyoruz, rastlamadık. Henüz Türkçe adını bile bilmediğimiz bir grubun çalışmalarını nasıl takip edebiliriz, nasıl katkıda bulunabiliriz? Sorularımız boşlukta kalıyor. Engellilik üstüne oluşan kurum ve mekanizmaların Türkçesi’nin ne olduğu konusunda kafamızın karıştığı çok oluyor. Örneğin AB tarafından oluşturulmuş bir mekanizma olan *High Level Group on Disability*’i ele alalım. İngilizce adını okuduğumuz mekanizmanın Türkçesi, bizim çevirimizle, *Engellilik üstüne Üst Düzey Grubu*. Ama gerçekten böyle mi? Yoksa, İŞKUR’un çevirdiği gibi *Engellilik Üst Düzey Çalışma Grubu* mu, veya EHS’nin 19. maddesi üstüne ilnet.enil.eu/tr/ adresinden yayın yapan *Bağımsız Yaşam Ağı*’nın çevirdiği şekliyle, *Engellilik Yüksek Düzey Grubu* mu? Engellilik üstüne toplu olarak düşünmeyince ne konuştuğumuzu bilmez hale gelebiliyoruz. Örnekler bizi bu sonuca götürüyor.

Engellilik alanında bilgiye, sahip olduğumuzdan çok daha fazla bilgiye ihtiyacımız var. Engellilik, uluslararası insan hakları hukuku, engelli bireyi kapsayan kalkınma üstüne daha fazla erişilebilir bilgiye gereksinim duyuyoruz. Okuduğunuz metinde BM’in hazırladığı ve engelliliği içeren SKH’ların konu edildiği bir görsel var. Görsel İngilizce, Türkçesi’ne henüz rastlamadık, bu metinde Türkçeleştirmiş olduk. Bu deneyim bize temel bilgiye ulaşmakta nasıl zorlandığımızı bir defa daha kanıtlamış oldu.

Neler yapabiliriz?

BİR ARAYA GELELİM.

Farklı alanlarda bilgi ve deneyimi olan insanlar olarak bir araya gelebiliriz. Okuduğunuz metinde vurgulandığı gibi, engellilik üstüne atılmak istenen adımların tek başına kotarılması neredeyse imkansız. Engelli bireyin insan haklarını sayan adımlar için ortaklıklar kurmayı, işbirliği yapmayı alışkanlık haline getirmek gerekiyor.

Dil üstünden yaşadığımız engeli ortadan kaldırmak için bir araya gelmek, gücü birleştirmek bir yol. Ortaklıklar, bu açıdan da kıymetli.

İZLEYELİM.

Farklı alanlarda bilgi ve deneyimi olan aktörlerin bir araya gelmesi dünyada olan biteni takip etmek açısından yararlı olacaktır. Engelliliği kapsayıcı kalkınmaya dair adım atan iki dev aktörü, AB'yi ve BM'yi takip etmek, politikalarını, gelecek planlarını izlemek kolay değil. AB ve BM'yi izleyen ve onların adımlarında söz sahibi olmak isteyen şemsiye örgütlerin içinde yer

almak dahi zor. Bu nedenle bir araya gelmek önemlidir. İşbirlikleri sayesinde kapasitesi düşük kişi ve kuruluşların sesi duyulabilir hale gelecektir. Müdahale edilmek istenen alanlara herkesin katkısıyla dokunmak mümkün olacaktır. Engellilik alanında, engelliliği kapsayıcı kalkınma konusunda dünyayı takip ettiğimiz sürece bilimsel bilgiyi yayabiliriz ve yeni bilgi üretebiliriz.

BM *Engelli Bireylerin Hakları Komitesi*, engelliliği kapsayıcı kalkınma konusunda partnerimiz olabilir. Benzer biçimde BM Engelli Bireylerin Hakları Özel Raportörünü takip etmek bize yardımcı olacaktır.

SKH'ların uygulanmasını izlemek için BM nezdinde savunu yapabilen *CBM*, *IDA*, *IDDC*, *CONCORD* gibi şemsiye örgütleri, kalkınma üstüne bir araya gelmiş platformları takip etmek, örneğin capacity4dev.ec.europa.eu adresini incelemek başlangıç için iyi adımlar olabilir.

BM'in kalkınma üstüne çalışan birimlerini takip etmek, takip eden aktörlerle ilişkide kalmak bir başka yol olabilir. Örneğin *Yüksek Düzeyli Siyasi Forum*, sürdürülebilir kalkınma üstüne faaliyet gösteren ana BM platformudur. Forum sürdürülebilir kalkınmaya dair siyasi liderlik ve rehberlik eder, tavsiye verir. Konusuna ilişkin verilmiş sözleri takip eder, SKH'lar dahil olmak üzere 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin takibini yapar. CBM gibi şemsiye örgütler bizleri Forum'un çalışmalarını takibe davet etmektedir.

BM mekanizması içinde yer alan pek çok başka aracı kalkınma konusunu izlemek için kullanabiliriz. Yukarıda adını geçirdiğimiz *Capacity4dev* platformu örneğin, İnsan Hakları Konseyi ve yardımcı mekanizmalarının kapsayıcı kalkınma adımlarının takibi amacıyla kullanılabileceğini dile getirmişti. BM İnsan Hakları Konseyi, öbür BM antlaşma organları gibi, üye devletlerin insan hakları karnesini gözden geçirmek üzere BM sisteminin içinde yer alır. Bu haliyle Konsey, SKH'ları izleyip gözden geçirme çabasına katkı sunabilir. Örneğin *Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması* ile her yıl kırk iki devletin insan hakları karnesi genel olarak gözden geçirilip incelenir. İncelenen başlıklar altında SKH'ları ilgilendiren pek çok başlık bulunmaktadır. Böyle bakınca BM insan hakları inceleme mekanizmalarının SKH'ların uygulanması ve gözlenmesi konusunda fayda sağlayacağı söylenebilir.

Şemsiye örgütlere, ağırlara katılmak bir başka faydayı beraberinde getirecektir, etki değerlendirmesini. Ulusal ve/veya uluslararası ağırları takip ettiğimizde, bu yapıların içinde yer bulmuş örgütleri, paydaşları bir bakıma denetlemiş olacağız. Böylece onlara sunulan fırsatın daha iyi kullanılması teşvik etmiş oluruz.

Gözümüz **SÜREÇLER**de olsun.

BM'in 2030 yılına dek dünyaya rehber olacak sürdürülebilir kalkınma anlayışında ilk defa açıkça engelliliğe yer verdiğini okuduk. Şimdi, insan odaklı, gezegene saygılı kalkınma anlayışını hayata geçirecek somut adımları atma zamanıdır. Engelli bireyin SKH'ların uygulanmasına nasıl dahil edileceği üstüne tartışmak, çalışmak durumundayız. Aynı zamanda etkin izleme ve değerlendirme araçları üstüne kafa yormamız gerekiyor. İzleme ve değerlendirme çalışmalarıyla engelli bireyin kalkınmanın parçası haline getirecek süreçlerin gerçekten kapsayıcı olup olmadığını anlayabiliriz.

2030 yılında engelli bireyi geride bırakmamış bir kalkınmayı elde etmiş olmak için kapsamlı, kapsayıcı, sürdürülebilir kalkınma stratejileri oluşmalıdır. Stratejilerin hayata geçmesi için çalışan ulusal kurum ve kuruluşların ve öbür aktörlerin takip edilmesi, yapılanların Gündem'in "kimseyi geride bırakmama" ilkesine uyup uymadığı kontrol edilmelidir. Böyle stratejilerin uygulandığını izlemek ve etkilerini ölçmek için göstergeleri oluşturmak gerekiyor. Göstergelerin engelli bireyi içermesi gerekiyor. Tüm bu süreçlerin erişilebilir, şeffaf, katılımcı, etkileşime açık olması gereklidir. Engelli bireyin ve örgütlenmelerinin izlemenin içinde yer alması önemlidir.

Kalkınma Fonlarını takip etmek, izlemek de 2030 hedeflerine gerçek anlamda varmak için önemli olacaktır. Kalkınmanın sağlanması için atılan yeni adımlarda engelli bireyi olumsuz etkileyecek, onu dışarıda bırakacak planların olup olmadığı incelenmelidir. Engelli bireye engel olacak yeni hiç bir şeyin yapılmaması hedef olmalıdır.

Pek çok şemsiye örgüt, kalkınma programları ve/veya projeleriyle engelli bireyin önüne yeni bariyerlerin konmamasını, uygulayıcının hibe edilen parayı kullanması için ön şart haline getirilmesini talep ediyor. Türkiye'de kalkınma için atılan adımların engelli bireyi görmemesi ve/veya engelli bireye set çekecek planlar yapmasının önüne geçecek yöntemler bulmak gerekiyor.

ARAŞTIRMA yapalım, **VERİ** toplayalım.

Engellilik üstüne yeni bilgi üretmek için elbette araştırmaları teşvik etmemiz gerekiyor. Engelli birey hayatın her alanında olduğuna göre, çalışılan her konu özelinde engelliliği

düşünmek mümkün. İş yaptığımız kurumlarda, örgütlerde engelli bireyi içeren bilgi üretiyor muyuz? Engelli bireyi unutmayan bilgiyi hazırlamak isteyen kişi, kurum, oluşum ve örgütleri destekliyor muyuz? En başta bu temel sorularla kendimize bakmalıyız. *The Brussels Times Magazine*'nin Ekim-Aralık 2015 için hazırlanan 16. sayısı yazarlarından *Alicja Gescinska*, “Bizim de değişmemiz gerektiğini belirtmeden dünyanın değişmesi gerektiğini söylemek kolaydır. Daha iyi bir dünya her birimizde, her birimizle başlıyor,” diyor. Bu tespiti katılıyoruz. İçinde yaşamak istediğimiz dünyayı kendi çevremizde yaratmaya çalışmak, sonra dünyayının değişimini beklemek gerek.

Kendimize kritik gözle bakmalı ve bilgiyi ortaya koyacak potansiyele yatırım yapmalıyız. Engellilik üstüne araştırma arttıkça veri artacaktır. Bu noktada kritik olan bir başka şey, hangi konuda veri toplanıyorsa veya üretiliyorsa ortaya çıkacak ürünün engelli birey açısından ayrıştırılması gerektiğini unutmamak. Örneğin 2030 Gündemi'nin uygulanması ve izlenmesi için yapılacak ulusal anket ve araştırmalarda, verinin uluslararası standartlara uygun olarak engelliliğe göre ayrıştırılması azami öneme sahip. SKH'ların engelli bireyi kapsadığını bilmek, SKH'ları izleyecek göstergelerle engelli bireyin kapsanmasının beklendiğini bilmek yeterli değil. Ulusal kurumlarımızdan ayrıştırılmış veriyi talep etmeliyiz. Sorumlu kişi ve kurumlar, engelliliğe göre ayrıştırılmış veriyi toplamadan 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşamayacağını bilmelidir.

İkiz Parkur Yaklaşımına göre engelli bireylerin plan ve programlara, sağlık, eğitim, istihdam, sosyal koruma hizmetlerine öbür herkesle eşit biçimde katılımını sağlamak için engelli bireyin ihtiyaç duyduğu özel hizmetlerin verilmesi ve önlemlerin alınması gereklidir. Engelli birey, özel ihtiyacı karşılandığı müddetçe dahil olabilir. Öyleyse öncelikle engelli bireyin özel ihtiyacını bilmeliyiz. Veri bu açıdan çok önemli. İkinci olarak, etkinliklerin, adımların, plan ve programların bütçesinde, tespit edilen özel ihtiyaçların karşılanması için pay ayırmak gereklidir.

BÜTÇELERDE engelliliğin görülmesi şart.

Engelli bireyin katılımını sağlamak için yöntemler geliştirmeliyiz. Kaçamayacağımız şey, kuracağımız yöntem ne olursa olsun, maliyetin artacak olmasıdır. Engelliliğin

bütçede yer alması çok önemli. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Avrupa Bölge Temsilciliği İnsan Hakları yetkilisi Dima Yared, bütçelerimizin engelliliği görmesinin “sürdürülebilirlik için anahtar” olduğunu vurguluyor.

Bütçede engelli bireyin var olması kadar önemli bir başka konu, engelliliğe yer veren bir bütçede yaşanacak artışın dezavantaj haline dönüşmemesi. Hazırlanan projenin yönetiminde, etkinliklerinde, sunduğu hizmetlerde engelli bireyi görmek istiyorsak, o bireyin özel ihtiyaçlarına yönelik adımlar

atmış olmalıyız. Söz konusu adımlar projenin temel faaliyetleri için gerekli maliyeti artırır. Projenin engelli bireyi kapsamak için yüksek maliyetle ortaya konması o projeyi girdiği yarışmalarda geriye düşürmemelidir. Hibe verenler, insan haklarına saygılı hizmet ve ürün sunmayı hedefleyen girişimleri cezalandırmamalıdır.

“Engelli bireyin katılımı önemlidir. Öyleyse bütçeler engelli bireyin kapsanması sağlayacak biçimde şekillendirilmelidir.”

Nadia Hadad

ENIL Yönetim Kurulu Üyesi, Kalkınma Uzmanı

KATILIM.

Engelli bireyin kalkınmaya dair planlama, uygulama ve izleme süreçlerine dahil olması çok önemli. Ayrımcı olmayan süreçlerle, engelli bireyin ve temsilcilerinin aktif olarak katılımını teşvik etmek, dahil edilmelerini sağlamak gerekiyor. Her şeyden önce biz, kurumumuz, içinde çalıştığımız

gruplar ayrımcı olmamalı. Kendimize sormalıyız: Sağladığımız bilgiler ve kullandığımız iletişim sistemleri erişilebilir mi? İnsan kaynakları politikalarımız ve pratiklerimiz erişilebilir mi? Çalıştığımız ofisler fiziksel olarak erişilebilir mi? Sağladığımız hizmetler, kaynaklar erişilebilir mi?

FARKINDALIK YARATMA.

BM Engelli Bireylerin Hakları Özel Raportörü Devandas Şubat 2016’da *BM Sosyal Kalkınma Komisyonu*’na demeç verirken, BM’ye devlet raporunu sunan ve önümüzdeki dönemde *Engelli Bireylerin Hakları Komitesi*’nin karşısına çıkıp sorgulanacak ülkelere özel olarak dikkat edilmesi

gerektiğini dile getirdi. Raportörün söz ettiği ülkeler içinde Türkiye de yer alıyor. Artık EHS’yi öğrenme vaktidir. EHS’nin kılavuzluk ettiği anlayışı, engelli bireyin haklarını benimsemenin zamanıdır.

Hak sahibi bireye haklarını hatırlatmak, dünyada yaşanan değişimlerden söz ederek haklarını nasıl talep edeceğini anlatmak, beraberce tartışmak önemli. Aynı zamanda, sahip olduğumuz hakları koruyup uygulanmasını garanti etmekten sorumlu kurum ve kuruluşlara ödevlerini hatırlatmak gerekiyor.

İkiz Parkur Yaklaşımı, *Kopukluğa İzin Vermeme Politikası* gibi yeni iş yapış biçimlerini öğrenmek, tanıtmak ve benimsenmeleri için çalışmak gerekiyor.

Yerel ve ulusal düzeyde savunuyu için stratejik ortaklıklar kurulması gerekiyor, bu bizi yukarıda dile getirdiğimiz “bir araya gelelim” çağrısına götürüyor. Engelli bireyin anlamlı biçimde toplumda hak

ettiği yeri alması adına kilit noktalarda bulunan kişi ve kurumlarla türlü biçimde ilişkiye girmemiz gerekiyor.

CBM International Politika Yetkilisi ve *IDDC AB* Çalışma Grubu Eş Koordinatörü Alba Gonzales, “genel olarak insan haklarına ne kadar saygılıyız, ne denli haklara bağlı hareket ediyoruz,” diye soruyor. “İşte her şey bu sorunun cevabıyla ilişkili.” Kesinlikle. İnsanı sevmek ve bir başkasının özgürlüğü için sorumluluk almaya dair tüm konuştuklarımız. Octavia Paz, sevginin özgürlük üstüne oynanan vahşi bir kumar olduğunu söyler. Kendimizin değil, ötekinin özgürlüğü için oynanan bir kumar. İster ötekinin özgürlüğü için sevgiyle diyelim, ister erişilebilir, eşitlikçi bir toplum, engelli birey dahil herkesi kapsayan kalkınma için, çabaya şimdi, burada başlayalım.

Kaynakça

(T.C.) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Son 10 Yılda Türkiye’de Engellilik ve Kalkınma Raporu (2002-2013). <http://eyh.aile.gov.tr/yayin-ve-kaynaklar/son-10-yilda-turkiyede-engellilik-ve-kalkinma-raporu-20022013> (son görüldüğü tarih: Kasım 2015).

Akbulut, Süleyman. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’ne Sahadan Bir Bakış. Sunum. http://engelli.eyh.gov.tr/sozlesme/stk_semineri.aspx (son görüldüğü tarih: Ocak 2016).

Brief Response to the Report of the Inter-agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators: Do the Global Indicators Live Up to the SDGs and Meet Their Ambition? A Brief Perspective from CSOs and Stakeholders. 27 Ocak 2016. <http://www.internationaldisabilityalliance.org/sites/disalliance.e-presentaciones.net/files/public/files/CSOs%20Brief%20response%20IAEG-SDG%20report-Jan26-2016.pdf> (son görüldüğü tarih: 12.02.2016).

BM EHS Madde 12’de yer aldığı biçimiyle “Yasa Önünde Eşit Tanınma” hakkına dair, hukuki ehliyetin anlamı üstüne Türkçe blog: www.madde12.org

BM EHS Madde 19’de yer aldığı biçimiyle “Bağımsız Yaşama ve Topluma Dahil Olma” hakkı üstüne Türkçe blog: <http://ilnet.enil.eu/tr/>

CBM. Disability Inclusive Development Toolkit. Ocak 2015. <http://www.cbm.org/CBM-publishes-its-DID-Toolkit-480240.php> (son görüldüğü tarih: 30 Kasım 2015).

Cuk, Viladimir. Interactive Dialogue: Tackling Inequality, Empowering Women and Girls and Leaving No One Behind. UN Sustainable Development Summit. 25 Eylül 2015.

Deaton, Angus. The Great Escape: Health, Wealth and the Origins of Inequality. Princeton ve Oxford: Princeton University Press, 2015. (2013 kitabının 6. baskısı).

Devandas Aguilar, Catalina. Statement by the Special Rapporteur on the Rights of Persons with Disabilities during the 54th session of the Commission for Social Development: Panel discussion on the “Implementation of the Post-2015 development agenda in light of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, New York. 5 Şubat 2016.

<http://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=17021&LangID=E>(son görüldüğü tarih: 2 Mart 2016).

Devandas Aguilar, Catalina. Keynote Address: Human Rights and Disability-Inclusive Development in the Post-2015 Context. 2015 NUIG CDLP Yaz Okulu Konuşması. Video için: <https://youtu.be/lHjZpsjOaDw?list=PLvKS9kpe3SYPiGcT5eNPRFWnzDq1fQxju> (son görüldüğü tarih: Kasım 2015).

European Commission. The European Commission’s Recommendation: “Investing in Children: Breaking the Cycle of Disadvantage,” 2013/112/EU. 20 Şubat 2013.

European Commission. DEVCO - Social and Human Development and Migration. EuropeAid. “Guidance Note for EU Staff: Disability Inclusive Development Cooperation”. 2012.

European Economic and Social Committee. Opinion of the European Economic and Social Committee on Accessibility as a Human Right for Persons with Disabilities (own-initiative opinion). TEN/515. Rapporteur: Ioannis Vardakastanis. 21 Ocak 2014, Brüksel.

European Economic and Social Committee. Opinion of the European Economic and Social Committee on the Implementation and Monitoring of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities by the EU Institutions and the Role of EESC (own-initiative opinion). SOC/464. Rapporteur: Ioannis Vardakastanis. 12 Aralık 2012, Brüksel.

EU Framework. Work Programme 2015-2016 of EU to Promote, Protect and Monitor the Implementation of UN CRPD. Mart 2015.

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1189&langId=en> (son görüldüğü tarih: 7 Mart 2016).

EU. Capacity4dev - çevrim içi platform. <http://capacity4dev.ec.europa.eu/home>.

International Disability Alliance (IDA) ve International Disability and Development Consortium (IDDC). Response to the Report of the IAEG-SDGs. 2 Mart 2016.

<http://www.internationaldisabilityalliance.org/en/article/ida-and-iddc-response-report-inter-agency-and-expert-group-sustainable-development-goal> (son görüldüğü tarih: 3 Mart 2016).

International Disability and Development Consortium (IDDC), United Nations ve International Disability Alliance. Disability Indicators: SDG Advocacy Toolkit - I. 2015.

<http://www.internationaldisabilityalliance.org/sites/disalliance.e-presentaciones.net/files/public/files/Disability%20Indicators%20Advocacy%20Toolkit.pdf> (son görüldüğü tarih: 12 Şubat 2016).

Joint Letter of CSOs to First Vice-President of the European Commission Frans Timmerman.

http://www.edf-feph.org/Page_Generale.asp?DocID=13855&thebloc=34408 (son görüldüğü tarih: 10 Mart 2016).

Kalkınma İşbirliğinde Engelliliği Anaakımlaştırma Projesi web sitesi. <http://www.make-development-inclusive.org/inclusivedevelopment.php?spk=en> (son görüldüğü tarih: Aralık 2015).

Leonardo DiCaprio. En İyi Erkek Oyuncu Oscar Ödülünü Kabul Konuşması. Konuşma metni için: <http://oscar.go.com/news/winners/watch-leonardo-dicaprios-acceptance-speech-for-best-actor-2016> (son görüldüğü tarih: 29 Şubat 2016).

Light For The World. 2030 Sustainable Development Agenda: Spotlight on Disability, Briefing Paper. http://www.light-for-the-world.org/uploads/media/SDGs_Disability_LFTW_Briefing_Paper.pdf (son görüldüğü tarih: 11 Ocak 2016).

Lockwood, Elizabeth. Agenda 2030: A look Ahead. Blogpost on CBM, 31.12.2015. http://blog.cbm.org/agenda-2030-a-look-ahead/?utm_source=CBM+International+-+IAA+Newsletter&utm_campaign=2df4f85765-IAA_January+2016&utm_medium=email&utm_term=0_3827112f1a-2df4f85765-126383969 (son görüldüğü tarih: 13 Ocak 2016).

Lockwood, Elizabeth. Update on the Revised Global SDG Indicators. <http://blog.cbm.org/update-on-the-revised-global-sdg-indicators/> (son görüldüğü tarih: 25 Şubat 2016).

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Realising the Right to Development: Essays in Commemoration of 25 Years of the United Nations Declaration on the Right to Development. New York ve Geneva, 2013.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Frequently Asked Questions on a Human Rights Based Approach to Development Cooperation. New York ve Geneva, 2006.

Özgül, Hakan. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ne Sahadan Bir Bakış. Sunum, 10 Kasım 2012. http://engelli.eyh.gov.tr/sozlesme/yasama_seminerleri.aspx (son görüldüğü tarih: Aralık 2015).

Sen, Amartya. Development as Freedom. New York: Oxford University Press, 1999.

Underhill, Chris. Mental Health and Development. http://home.cc.umanitoba.ca/~chaser/readings/Mental%20Health/Mental_Health_and_Development_Underhill.pdf (son görüldüğü tarih: Kasım 2015).

UN CRPD - Committee on the Rights of People of Disabilities, "Concluding Observations on the Initial Report of the European Union", CRPD/C/EU/CO/1. 2 Ekim 2015.

UNDP Türkiye. Yeni Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi. <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/post-2015/> Ayrıca <http://www.kureselhedefler.org> adresine bakınız.

United Nations. Resolution Adopted by the General Assembly on 25 September 2015. A/RES/70/1 - Seventieth Session Agenda Items 15 & 116. 21 Kasım 2015.

United Nations. Best Practices for Including Persons with Disabilities in all Aspects of Development Efforts. Nisan 2011.
http://www.un.org/disabilities/documents/best_practices_publication_2011.pdf (son görüldüğü tarih: Ocak 2016).

United Nations. UN Declaration on the Right to Development. A/RES/41/128, 97th Plenary Meeting. <http://www.un.org/documents/ga/res/41/a41r128.htm> (son görüldüğü tarih: 23 Aralık 2015). Çevirisi TBMM sayfasında bulunmaktadır. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/229-234.pdf> (son görüldüğü tarih: 23 Aralık 2015).

United Nations. Sürdürülebilir Kalkınma Bilgi (Çevrim İçi) Platformu. <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>

World Health Organisation ve World Bank. World Report on Disability 2011, Factsheet: Main Messages and Recommendations. http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/factsheet.pdf?ua=1 (son görüldüğü tarih: 26 Şubat 2016).

World Health Organisation and World Bank. World Report on Disability 2011. http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/ (son görüldüğü tarih: 29 Aralık 2015).

World Network of Users and Survivors of Psychiatry. Implementation Manual for the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, February 2008.

Didem Tekeli Brüksel Bireysel Görüşmeler

Atzori, Valeria. *Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi*, İstihdam, Sosyal İşler ve Vatandaşlık Özel Birimi Yöneticisi.

Bosselman, Lars. *CBM International*'ın AB İlişkiler Ofisi ve Uluslararası Savunu ve İşbirlikleri Direktörü.

Bryant Cerezo, Eduardo. *Avrupa Komisyonu* Komşuluk Politikası ve Genişleme Müzakereleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Politika Yetkilisi.

Carbonez, Francois. *IDDC* Politika Yetkilisi ve AB Çalışma Grubu Eş Koordinatörü, *Light for the World* Yetkilisi.

Cotone, Annalisa. *Avrupa Komisyonu* İstihdam, Sosyal İşler ve İçerme Genel Müdürlüğü, Engelli Bireylerin Hakları Politika Yetkilisi.

Emschermann, Rainer. *Avrupa Komisyonu* Türkiye Politika Yetkilisi.

Ferraina, Sabrina. *EASPD* Kıdemli Politika Yetkilisi.

Finn, Alva. *Mental Health Europe* İnsan Hakları Yetkilisi.

Gonzales, Alba. *CBM International* Politika Yetkilisi ve *IDDC* AB Çalışma Grubu Eş Koordinatörü.

Hadad, Nadia. *ENIL* Yönetim Kurulu Üyesi, Kalkınma Uzmanı.

Hoic, David. *Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi*, Dış İlişkiler Yöneticisi.

Jarab, Jan. *BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği* Avrupa Bölge Temsilcisi.

Leven, Aagje. *EUROCHILD* Kıdemli Savunu ve Kampanyalar Koordinatörü.

Magritte, Olivier. *Belgian Disability Forum (BDF)* Koordinatörü.

Martin-Diaz, Alicia. *Avrupa Komisyonu* Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Genel Müdürlüğü, İstihdam, Sosyal İçerme, Göç Program Yetkilisi.

Mercier, Jérémie. *Inclusion-asbl* İletişim Direktörü.

Nanou, Katerina. *EUROCHILD* Kampanya Stajyeri, Kurumsuzlaştırma Uzmanı.

Yared, Dima. *BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği* Avrupa Bölge Temsilciliği İnsan Hakları Yetkilisi.

Zelderloo, Luk. *EASPD* Genel Sekreteri.

Ayrıca, *DESC Project*, “Disabilities, Equality, Security, Careers. European Disability Employment Week,” adlı konferansa katılım gösterilmiştir. Bu konferansta dinlenen kişiler arasında, metinde alıntı yaptığımız Avrupa Parlamentosu Üyesi, Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular Grubu - Belçika (ECR/BE), Helga **Stevens** bulunmaktadır.